

HERCZEGH, Géza :

A náciizmus magyarországi üldözötteinek nyújtandó kártalanítás néhány nemzetközi jogi kérdése

Közismert, hogy a fasiszta Németország a második világháború előtt, de különösen a háború éveiben, a nemzetközi jogba ütköző cselekmények egész sorozatát követte el. Olyan politikát folytatott, amely szöges ellentétben állt a jog eszméjével és a különböző jogrendszerek alapvető tételes rendelkezéseivel. Ezek a jogsértések, amelyeknek milliók és milliók estek áldozatul, általános felháborodást váltottak ki és azt az igényt, hogy elkövetőiket büntetőjogilag vonják felelősségre. Az 1943. október 30-i moszkvai deklaráció már leszögezte, hogy a hitleri haderők által leigázott országokban elkövetett kegyetlenkedésekért felelős személyeket bíróság elé fogják állítani, az 1945. augusztus 8-i londoni egyezmény pedig megállapította a háborús bűnösök felelősségre vonásának konkrét szabályait: Az életben maradt háborús főbűnösök nagyrésze valóban el is nyerte méltó büntetését, sőt sokan az ún. kisebb bűnösök közül is, tény azonban, hogy ez a kérdés mindmáig nem nyert megnyugtató megoldást.

Sokkal nagyobb mértékben megoldatlan és elintézetlen egy másik, az előbbihez szorosan kapcsolódó problémakör, éspedig a náciizmus üldözötteinek nyújtandó kártalanítás kérdése. A hitleri fasizmus hatalmának tetőpontján Európa nagy részére kiterjesztette uralmát és mindezekben a területeken kíméletlenül üldözte, sőt rendszeresen irtotta világnézeti, vallási, nyelvi vagy faji szempontok alapján a védtelen embereket, elsősorban a zsidóságot. Ennek a, borzalmas fajirtásnak hatmillió áldozata volt, a halottak mellett azonban számításba kell vennünk azokat a százezreket, sőt milliókat is, akik bár túléltek a náciizmus terrorját, hozzátartozóik, egészségük és munkaképességük, valamint anyagi javaik elvesztésével szintén mérhetetlen károkat szenvedtek. Az alábbiakban az ő kártalanításuk kérdésével kapcsolatos néhány jogi problémára mutatunk rá. A jogszabályok rendelkezéseinek értelmezése és mikénti alkalmazása aligha tükrözi híven a mögötte rejlő emberi tragédiákat. Az üldözöttek miatt járó kártalanítás érvényesítése azonban jogi probléma, és éppen ezért a kérdés ismertetése során kizárólag annak jogi vonatkozásaira térünk ki.

I.

A fasiszta Németország állal elkövetett nemzetközi jogsértéseket a nemzetközi jog szempontjából az 1945. augusztus 8-i londoni egyezmény 6. cikkének megfelelően három csoportba oszthatjuk:

a) *a béke elleni bűncselekmények*, nevezetesen a támadó, vagy nemzetközi szerződéseket, egyezményeket és biztosítókat megszegő háború előkészítése, kezdeményezése, illetőleg viselése, vagy bármely előbb említett háború véghezvitelére irányuló közös tervben, illetőleg összeesküvésben való részvétel;

b) *háborús bűncselekmények*, nevezetesen a háború törvényeinek és szokásainak megsértése. Ezek magukban foglalják egy megszállt terület polgári lakosságának legyilkolását, bántalmazását, rabszolgamunkára, vagy bármely más cél érdekében történő elhurcolását vagy bántalmazását, túsok megölését, köz- és magánvagyon fosztogatását, városok, városkák vagy falvak indokolatlan lerombolását vagy a katonai szükségesség által nem indokolt pusztítást, de nem korlátozódnak ezekre;

c) *az emberiség elleni bűncselekmények*, nevezetesen a gyilkosság, kiirtás, rabszolgaságra vetés, elhurcolás vagy bármely más, a polgári lakosság ellen a háború alatt vagy előtt elkövetett embertelen cselekedet, vagy a politikai, faji vagy vallási alapon történő üldözés a bíróság hatáskörébe tartozó bármely bűncselekmény végrehajtásaként vagy azzal kapcsolatban akár sértette annak az országnak a jogrendjét, amelyben elkövették, akár nem.¹

A londoni egyezmény rendelkezései tehát olyan cselekmények megbüntetését célozzák, amelyeknek elkövetését a nemzetközi jog már a második világháborút megelőzően is tiltotta, ill. olyan bűncselekményeket, amelyeket az európai országok tételes jogrendszerei kivétel nélkül büntetni rendelték. Igaz ugyan, hogy a fasiszta önkényuralom nem egyszer jogi formába öltöztetett olyan rendelkezéseket is, amelyek legélesebben szembenálltak az általános jog-, és igazságérzettel, a sorozatos tömeggyilkosságok esetében azonban még ilyen — látszólagos — jogi alapról sem volt szó, hanem ezek elkövetése olyan parancsok, vagy utasítások alapján történt, amelyeknek jogellenes jellege elkövetők előtt nyilvánvaló kellett, hogy legyen.

¹ Forrás: *Állam és Jogtudomány. X. kötet 1. szám. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967. pp. 25-42.*

¹ *Procès des Grands Criminels de guerre. Tribunal Militaire International. Documents Officiels. Tome I. 12—13. p.*

A londoni egyezmény szabályai csak annyiban jelentenek új jogot, amennyiben egy állam nevében eljáró természetes személyek nemzetközi bíróság által történő felelősségre vonásáról szólnak, és ezt az újítást a második világháború befejezésével kialakult sajátos helyzet, a fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációja következtében kialakult körülmények diktálták.²

Ami például a támadó háború megindításának kérdését illeti, aligha vitatható, hogy a jus ad bellum korlátozása, illetőleg megszüntetése, nem kapcsolható csupán az Egyesült Nemzetek Alapokmányához, hanem a nemzetközi jog hosszabb fejlődésének eredménye és kialakulásának útja a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányától a Briand—Kellogg Paktumhoz és onnan az Egyesült Nemzetek Alapokmányához vezetett. Az 1928-ban aláírt Briand—Kellogg Paktum kimondta, hogy az aláíró államok — köztük Németország — „elvetik a háborút, mint a vitás nemzetközi kérdések rendezésének eszközét és lemondanak arról, hogy kölcsönös kapcsolataikban a nemzeti politika eszközeként alkalmazzák.” Bár a paktum nem írt elő hatékony szankciókat megsértésének esetére, a háborúindítás tilalmának érvényességéhez kétség nem férhet.³

A hadijogot, a jus in bello-t, ezt az 1899-es és 1907-es hágai békekonferenciák során kodifikálták — és pedig Németország részvételével — megállapítva mind az ellenségeskedések megkezdésének, mind pedig azok megszüntetésének, valamint a hadműveletek során az ellenséges állam haderőinek tagjai és a polgári lakosság irányában tanúsítandó magatartás szabályait.⁴

A hadműveletek folyamán elfogott katonai személyekkel szemben tanúsított embertelen bánásmód és a megszállt területek polgári lakosságának élete és javai ellen elkövetett bűncselekmények tehát szintén a nemzetközi jognak a második világháború előtt alkotott írott szabályaiba ütköznek.

Külön kell foglalkoznunk az emberiség ellen elkövetett bűncselekményekkel. A gyilkosság, kiirtás, rabszolgaságra vetés stb. nyilvánvalóan sértette az európai országok jogrendszereinek alapvető elveit, tételes rendelkezéseit, de ezen túlmenően a hadijogot is, mely ugyancsak tiltja a gyilkolást, az elhurcolást, a rabszolgaságra vetést stb. A vallási meggyőződés tiszteletben tartásának kötelezettsége nyilvánvalóan magába foglalja a vallási alapon történő üldözés tilalmát is. A szűkebb értelemben vett háborús bűncselekményeket és az emberiség elleni bűncselekményeket, vagyis a Londoni Egyezmény 6. cikkének b) és c) kategóriába tartozó bünteteket éppen ezért nehéz pontosan elhatárolni egymástól. A kettéválasztás és a megkülönböztetés indoka az volt, hogy a hitleri kormányzat és szervei számtalan olyan jogellenes cselekményt követtek el, amelyek nem álltak közvetlen összefüggésben a háborúval és így — szigorúan véve — a hadijog szabályait sem lehetett volna rájuk alkalmazni, megbüntetésükhöz viszont alapvető érdekek fűződtek. Ide kell sorolni a német állampolgárok ellen, valamint a német kormány kényszere alatt és annak utasítására az ún. csatlós államokban elkövetett bűncselekményeket. A csatlós államok területe nem fegyveres harc, nem háború, hanem más eszközök és módszerek alkalmazásával került a német kormány ellenőrzése alá, bár ezek között a fegyveres erőszakkal való fenyegetésnek igen jelentős szerep jutott és Magyarország esetében — 1944. március 19-én — nyílt, katonai megszállással végződött. Miután azonban Magyarország és a Német Birodalom között 1944. március 19-én nem következett be hadiállapot, a magyarországi deportálásokat nem vonták a szűkebb értelemben vett háborús bűncselekmények fogalma alá.⁵

Igaz ugyan, hogy az emberiség elleni bűncselekményeket a nemzetközi jog 1945. előtt nem kodifikálta, de ilyen jellegű és arányú bűncselekménysorozatra azelőtt nem is volt példa az európai történelemben, tehát a nemzetközi jogi szabályozás szükségessége sem merült fel, annál kevésbé, mivel a szóbanforgó cselekményeket valamennyi európai ország jogrendszere — Németországot is beleértve — kivétel nélkül a legszigorúbb büntetésekkel sújtotta, tehát az elkövetők személyére és az elkövetés helyére való tekintet nélkül bűncselekmények voltak. Az új elem éppen a bűncselekmények tömegessé válása, rendszeressé tétele volt.

A nemzetközi jog az államok egymásközi kapcsolatait szabályozza. Alanyai az általános szabály szerint államok. Nemzetközi jogi deliktum — az államoknak a nemzetközi jog rendelkezéseit és más államoknak e jog által védett érdekeit sértő magatartása — ennek megfelelően államok egymás közötti viszonylatában fordul elő. A természetes személyek ellen elkövetett jogsértések azonban szintén nemzetközi jogi deliktumnak minősülnek, — ha károsultjai, áldozatai más nemzetközi

² A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság döntésének meghozatalakor követett és a Bíróság által megfogalmazott elveket az Egyesült Nemzetek Szervezetében résztvevő államok többsége, valamint a nemzetközi jogi szakirodalom képviselőinek jelentős része a nemzetközi jog továbbfejlesztésének alapjául tekintette és kodifikációjukat javasolta. Az ezirányú kísérletek azonban — legalábbis ezideig — nem vezettek nemzetközi jogszabályok elfogadásához.

³ „A Briand-Kellogg Paktumig a háború a nemzetközi jog egyik intézménye volt, a Briand-Kellogg Paktum megkötésétől kezdve viszont a háborút a nemzetközi jog elleni főbenjáró bűnnek (haute trahison) tekintették.” Ezt az álláspontot fejtették ki a háborús főbűnösök nürnbergi perében a vád képviselői és ezt tette magáévá ítéletének meghozatalakor a Nemzetközi Katonai Bíróság is.

⁴ L. a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól alkotott szabályzatnak az ellenséges állam területén gyakorolható katonai hatalomról szóló 42, 43, 46 és 47. cikkeit. A szóbanforgó egyezmény 3. cikke azt is leszögezi, hogy az említett szabályzat rendelkezéseit megszegő hadviselő fél kártalanítással tartozik.

⁵ Magyarország német megszállására vonatkozólag I. a szerzőnek „Völkerrechtliche Lage Ungarns nach dem 19. März 1944” című tanulmányát Budapest. 1965. A nácizmus magyarországi üldözöttei bizottságának kiadása. Erre a kérdésre e tanulmány II. pontjában még visszatérünk.

jogalanyok, más államok polgárai. Annak következtében, hogy az emberiség ellen elkövetett bűncselekmények áldozatainak túlnyomó többsége nem Németország, hanem más államok polgárai közül került ki, e bűncselekményeknek nemzetközi jelleget adott, megítélésük tehát joggal került nemzetközi fórum ítélőszéke elé.⁶

A fasiszta német kormány nemzetközi jogi felelőssége, ha a Német Birodalom jelenleg is fennállana, tehát összetett volna. Egyrészt felelőséggel tartozna azon államoknak okozott károkért, amelyeket a nemzetközi jog előírásaival ellentétben, nemzetközi szerződéseket, egyezményeket és biztosítékokat megszegő módon támadott meg, felelős volna továbbá azokért a hadijogba ütköző cselekményekért, amelyeket a háborúk során a haderőikhez tartozó személyek elkövettek és végül felelős mindazokért a jogellenes cselekményekért, amelyeket a hadműveletektől függetlenül a náciizmus más, népek és fajok ellen irányuló politikájának végrehajtásaként *német hivatalos szervek utasítására vagy kezdeményezésére* követtek el mindazokban az országokban, amelyek átmenetileg a hitleri kormányzat uralma alá kerültek.⁷ A tanulmány további részében csak az emberiség ellen elkövetett bűncselekményekért való felelősség, illetőleg az ezekért járó kártalanítás problémáival fogunk foglalkozni.

II.

Miként Európa számos államában, Magyarországon is több százezer áldozata volt a hitleri fasizmusnak. Bár az országot a Német Birodalom a maga oldalára kényszerítette és a Horthy rendszer kormányai igyekeztek Hitler követeléseinek eleget tenni, a német agressziót mégsem kerülhettük el: — Magyarország német katonai megszállás alá került. A német megszálló hatóságok intézkedései következtében magyar állampolgárok tízezrei és százezrei vesztették életüket a koncentrációs táborokban, mások testi épségükben, egészségükben megrokkantak, mindenükből kifosztva vészték át a hitlerizmus uralmát. Az élet és a testi épség elvesztése mellett természetesen eltorpülnek az üldözöttek vagyoni kárai, ezek azonban számszerűleg igen jelentősek és feltétlenül említést érdemelnek, hiszen igazi kártalanítás tulajdonképpen csak ezen a területen nyújtható.

A kérdés nemzetközi jogi megítélése szempontjából hangsúlyoznunk kell, hogy — a német propaganda állításaival ellentétben — Magyarország német megszállása nem a két érdekelt állam kormányának megegyezése alapján következett be. A megszállás végrehajtását Hitler Horthy beleegyezése nélkül, sőt határozott tiltakozása ellenére rendelte el, vagyis egy másik állam épsége, politikai függetlensége ellen irányuló agressziót követelt el.⁸ Az a körülmény, hogy Horthy a klessheimi tárgyalások utolsó szakaszában megváltoztatta a lemondási szándékát és hajlandónak mutatkozott a német kormánnyal való együttműködésre, nem jelentett a két állam között megegyezést, közvetlen erőszakon és megtévesztésen alapult. Horthynak nem volt joga arra, hogy kormányának jóváhagyása nélkül nemzetközi egyezményt írjon alá, de kétségtelen tény, hogy ilyet nem is tett.⁹

⁶ Nemzetközi jogi deliktumnak minősül a szó tágabb értelmében véve a nemzetközi jog alanyainak felróható minden olyan cselekmény vagy mulasztás, amely a nemzetközi jog szabályait sérti. Miután a nemzetközi jog az államok egymás közötti kapcsolatait szabályozza, a más államok polgárai iránt tanúsított és a nemzetközi jog normáival ellentétes magatartást nemzetközi jogi deliktumnak kell tekintenünk.

⁷ A nemzetközi jog a szuverén államok kapcsolatait rendezi. A Németország által fegyveres erőszak útján megszállt államok területén érvényesülő legfőbb hatalom — ha ideiglenesen is és átmenetileg is — a német birodalom kormányának hatalma volt. Következésképp a nemzetközi jogi felelősséget mint az egyedüli szuverén hatalom birtokosa, a német birodalmi kormány viseli a háború folyamán hatalmába került területeken elkövetett minden nemzetközi jogba ütköző cselekményért, bármennyi látszatfüggetlenséget is engedélyezett az általa támogatott ún. csatlós vagy quisling kormányoknak.

⁸ Annak idején — 1944. márciusában — a német kormányzat mindent elkövetett hogy a Magyarország elleni agresszió jellegét megmánsítsa és a katonai megszállást a két ország kormánya közötti megegyezés következményének tüntesse fel. Ez azonban nem volt más, mint a tények nyilvánvaló meghamisítása. A katonai megszállás Magyarország teljes beolvasztását készítette elő. A Német Biztonságügyi Hivatal egyik memoranduma, amelynek javaslatait Hitler a megszállás módozatainak előkészítésénél figyelembe vette, nyíltan leszögezte: „A Birodalom oldaláról nézve távoli perspektívában a magyar térségnek mint a régi Habsburg hatalmi terület egyik lényeges részének a *bekebelezése elengedhetetlen*” (kiemelés tőlem H. G.). (Procès des Grands Criminels de guerre. D. 679 T. XXXV. 364. p.) A memorandum a nyílt katonai megszállással szemben a Kállay kormány megbuktatására és új, a németeket fenntartás nélkül kiszolgáló kormány kinevezésére helyezte a súlyt. „Ennek a kormányváltásnak államcsínyszerű végrehajtását úgy kell megszervezni — folytatja a memorandum — hogy a közvélemény a kormányzó autoritativ elhatározása következtében *ne nyerjen bepillantást a tényleges összefüggésekbe* és hogy ellentétes erők ne érvényesülhessenek.” (Uo.) A közvélemény megtévesztése, az agresszió eltitkolása, ill. leplezése tehát lényeges része volt a katonai megszállás végrehajtásának.

⁹ A klessheimi találkozóiról számos emlékirat, feljegyzés készült és több történeti munka foglalkozik vele. E források értéke és megbízhatósága természetesen különböző. Horthy emlékiratai (Ein Leben für Ungarn. Bonn Athenäum 1953. 327. p.) több évvel a szóbanforgó esemény után íródtak, pontosságuk tehát kétségbevonható. Kállay emlékiratai (Hungarian Premier. Columbia University Press, New York. XXXIV. 518. p.) lényegében Horthy közléseire támaszkodnak. Ribbentrop a Nürnbergi Nemzetközi' Katonai Bíróság előtt tett vallomásaiban (Nazi Conspiracy and Agression. Gruppement B. United States Government Printing Office. Washington. 1948. 1208—1211, pp.) megemlékezik a klessheimi tárgyalásokról, de a feltett kérdésekre adott válaszai — a jegyzőkönyvből kitűnően — rendkívül

A megszállás következtében Magyarország maradék függetlenségét elvesztette. A közvélemény megtévesztése és a megegyezés látszatának fenntartása érdekében Horthy által kinevezett bábkormány kizárólag Veessenmayer-nek, a „Birodalom teljhatalmú megbízottjának” irányítása és ellenőrzése mellett működhetett.¹⁰ "Veessenmayer volt Magyarország igazi uralkodója — állapította meg a Nürnbergi Katonai Bíróság a Wilhelmstrasse-perben hozott ítéletében —. Feladata elsősorban abban állt, hogy előírja a magyar kormány számára a követendő politikai irányvonalat és hogy a vezető állásokat olyan személyekkel töltesse be, akik elegendő biztosítékul szolgálnak a politika erélyes végrehajtása tekintetében."¹¹ A tényleges hatalmat a német kormány jól kiépített megszállási rendszer révén gyakorolta Magyarországon, mely szuverenitásának egyes látszólagos elemei dacára — a Német Birodalom tartományává süllyedt. Ribbentrop külpolitikája — ismét a Wilhelmstrasse-perben hozott ítéletet idézzük — arra irányult, hogy . . . „a külvilág előtt eltitkolja azt a tény, hogy az igazi hatalom (t.i. Magyarországon — a szerző.) a náci kormány kezében volt."¹² A külvilág és belső közvélemény megtévesztését szolgáló intézkedések tehát mitsem változtatnak azon a tényen, hogy Magyarország német katonai megszállás alatt állott. A katonai megszállásra pedig vonatkoznak a hágai szabályzat fentebb idézett rendelkezései, amelyeket a hitleri kormányzat köteles lett volna Magyarországon is betartani.

A katonai megszállás következtében a Magyarország területén ténylegesen érvényesülő szuverén hatalom a Német Birodalom volt. Nemzetközi jogi szempontból tehát a Német Birodalom és kormánya felelős volna az 1944. március 18-19-én végrehajtott nemzetközi jogellenes lépése valamennyi következményéért, még akkor is, ha az adott időpont után Magyarországon elkövetett jog- és erkölcsellenes cselekmények végrehajtásában német hatóságok és közegek közvetlenül nem vettek volna részt.

Kétségtelen tény azonban, hogy a faji, vallási vagy világnézeti alapon történő üldözés, a magyar zsidóság teljes jogfosztása, elhurcolása és nagy részének elpusztítása a birodalmi kormány elhatározása nyomán, német hatóságok és közegek közvetlen közreműködésével történt. A német kormány volt az, mely

a) a magyar zsidóságnak kényszermunkára való elhurcolását és ezzel kapcsolatban fizikai megsemmisítését elhatározta és ennek végrehajtását katonai erő alkalmazásával, illetőleg kilátásba helyezésével biztosította.

Ismeretes, hogy német részről már 1944. március 19-e előtt is több ízben követelték, hogy a magyar kormány tegyen határozott intézkedéseket a zsidóság ellen, így maga Hitler is, aki 1943. április 17-én kijelentette Horthynak: „Úgy kell kezelni őket, mint a tuberkulózis bacilusait.”¹³ „Azok közé az okok közé, amelyek Hitlert arra készítették, hogy Magyarországot ily módon (t.i. megszállás útján — a szerző) — a szuverén állam legfőbb jogától megfosssa” — állapítja meg a Wilhelmstrasse-perben hozott ítélet — „tartozott az is, hogy elégedetlen volt a zsidók irányában követett magyar politikával. Magyarországot vált az európai zsidóság fő menedékhelyévé, mely a németek és csatlósai által megszállt országokból menekülni volt kénytelen”.¹⁴ A német propagandaminisztérium 1944. augusztus 23-án kiadott tájékoztatója szerint „március 19-e után a legfontosabb kérdés, mely Magyarországon megoldásra várt, a zsidókérdés volt. Érthető, hogy március 19-e után a *német hatóságok* (kiemelés tőlem — H. G.) minden erőfeszítést megtettek, hogy kiküszöböljék a zsidó elemet olyan alaposan és gyorsan, amennyire ez csak lehetséges volt.” Ami a katonai erőszak és kényszer kérdését illeti, Hitler 1944. június 6-án a nála látogatást tévő Sztójajnak kijelentette, hogy az SS csapatok a zsidókérdés teljes megoldásáig nem hagyják el Magyarországot. Ha a magyarok akadékoskodnak, újabb egységeket irányít az országba és teljes megszállási rendszert fog bevezetni.¹⁵

---

bizonytalanok és pontatlanok. *Macartney, C. A.: October Fifteenth. A History of Modern Hungary (1929—1945. I—II. köt. Edinburgh University Press 1957.)* c. könyvében a klessheimi találkozóról is részletesen beszámol szóbeli értesülések és kiadatlan feljegyzések alapján, munkája azonban nem tekinthető hiteles forrásnak.

Rendelkezésünkre áll azonban két részletes és amellet majdnem egyidejű beszámoló a klessheimi találkozóról. Az egyik Szombathelyi Ferencnek, a magyar honvédség vezérkari főnökének feljegyzése (Horthy kabinet-irodájának anyaga 2 cs. A I./32 t. Kiadva: Magyarország és a második világháború c. kötetben. Budapest, Kossuth. 1959. 452-459. p.) — a másik pedig a március 19-én Budapesten tartott koronatanács jegyzőkönyve, amelyen Horthy számolt be Hitlerrel folytatott tárgyalásairól és amely kísérete több tagjának kiegészítő megjegyzéseit is tartalmazza. (Kiadva: Horthy Miklós iratai. Bp. Kossuth, 1962. 422-430.) E két okmány egyike sem készült a nyilvánosság számára, távol állt tehát tőlük minden szépítési szándék. A lényeges kérdésekben mindkettő teljesen azonos és egybehangzó megállapításokat tartalmaz és amellet egymást ki is egészítik.

¹⁰ Veessenmayer kinevezési okmánya szerint „a Birodalom teljhatalmú megbízottja *felelős minden politikai fejleményért Magyarországon* és utasításait a birodalmi külügyminiszter útján kapja. A Birodalom teljhatalmú megbízottjának biztosítania kell, hogy az ország teljes igazgatását mindaddig, amíg német csapatok vannak ott, az új nemzeti kormány *az ő irányítása* (kiemelések tőlem H. G.) alatt végezze minden területen . . .” N. G. 2947. Trials of war criminals before the Nuernberg Military Tribunals. „*The Ministries Case*” Washington US. Gov. Printing Office 1952. Vol. XIII. 336. p.

¹¹ L. a Wilhelmstrasse perben hozott ítélet szövegét. KEMPNER, R. M. — HAENSEL C.: *Das Urteil im Wilhelmstrassen Prozess.* München Alfons Bürger V., 1950. 173. p.

¹² KEMPNER — HAENSEL: i.m. 175. p.

¹³ *Procès des Grands Criminels de Guerre.* D. 736. XXXV. 428. p.

¹⁴ KEMPNER — HAENSEL: i.m. 170. p.

¹⁵ MACARTNEY, C. A.: *October fifteenth.* A History of Modern Hungary. Edinburgh University Press II. köt. 250. p.

b) Ugyancsak a fasiszta német kormány volt az, mely a zsidóellenes intézkedéseket, rendeleteket kiadó magyar állampolgárságú személyek kinevezését kikényszerítette és későbbi letartóztatásukat megakadályozta.

Sztójay elnöklete alatt megalakult magyar bábkormányban Endre László és Baky László államtitkárok foglalkoztak elsősorban a zsidóság deportálásával. Az ő kinevezésükre a német kormány határozott követelése alapján került sor. „I wouldn't speak of reservations — vallotta ezzel kapcsolatban Veessenmayer — but actual terms were stipulated.”¹⁶ Endre és Baky Horthy által tervezett későbbi letartóztatását Ribbentrop 1944. július 17-i ultimátuma akadályozta meg.¹⁷ Szálasi, az ország 1944. október 15-e utáni diktátora, naplójában feljegyezte Veessenmayer június 24-én tett kijelentését, miszerint „a német vezetés becsületbeli ügyévé tette, hogy a két embert ne ejtsék el. A német vezetőség nem fogja eltérni azoknak az embereknek az elbocsátását, akik mint különösen Baky, teljesítették a Birodalom iránti köteleességüket.”¹⁸

c) A náci német kormány nemcsak követelte a zsidóellenes rendeletek és más jogszabályok meghozatalát, hanem azok szövegét előírta. Speciális rendőri szervei dolgozták ki a deportálásokra vonatkozó terveket, sőt azok végrehajtását a Sztójay-kormány rendeleteinek megjelenését megelőzően elkezdték, azt közvetlenül a helyszínen ellenőrizték és a szükséges szállítóeszközökről gondoskodtak.

Megállapították, hogy a Sztójay-féle bábkormány által kiadott zsidóellenes rendelkezések szövegezését a Belügyminisztériumba beosztott S. D. „szakértők” (Krumey, illetőleg Hunsche) irányították.¹⁹ Tisztázást nyert az is, hogy bár az 'üldözöttek kényszerlakóhelyére vonatkozó 1610/1944. M. E. rendelet 1944. április 28-án jelent meg, a hadművelési területeknek minősített és a német katonai parancsonokok közvetlen ellenőrzése alatt álló körzetekben a deportálás jóval előbb — április 16-án — megindult,²⁰ sőt Munkácson 1944. április 18-án már be is fejeződött.

d) Az embertelen intézkedések legfőbb haszonélvezője a fasiszta német kormány volt, amelynek a deportálások végrehajtásához „rendkívüli fontosságú állami érdekei” fűződtek.

A háború utolsó időszakában a német hadiiparban mutatkozó munkaerőhiányt a hitleri kormányzat kényszer- és rabszolgamunkásokkal akarta kiküszöbölni. Hitler egy 1944. április 6-án és 7-én Berlinben tartott tanácskozás alkalmával kijelentette: „Ha a munkások toborzásával kapcsolatban nehézségek vannak, személyesen fog érintkezésbe lépni az SS birodalmi vezetőjével és kérni fogja, hogy a kívánt munkaerőt kb. 100 ezer fővel emelje úgy, hogy megfelelő számú zsidó kontingenst bocsát rendelkezésre Magyarországból”.²¹ A deportálásokhoz szükséges vasúti gördülőanyag biztosítása érdekében Wolff SS Obergruppenführer Hitlernek arra a parancsára hivatkozott, mely szerint „a szállító eszközök vonatkozásában — ha kivételesen fontos állami érdekekről van szó — a hadsereg csak akkor igényelhet prioritást, ha előnyomulóban van.” Nyilvánvaló tehát, hogy a magyar zsidóság deportálását a német kormány „kivételesen fontos államérdek”-nek tekintette.

Mindezeket a tényeket, amelyeket hivatalos okmányok egész sorával lehet bizonyítani, már a háborús főbűnösök perében eljáró Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság — tehát egy nemzetközi jogi fórum — is elismerte, amikor tanúkat hallgatott ki a magyar zsidóság deportálására vonatkozólag.²² Az ún. Wilhelmstrasse-perben az amerikaiakból álló Nürnbergi Katonai Bíróság — tehát egy ugyancsak a nemzetközi jog alapján eljáró testület — ítéletének Veessenmayerre vonatkozó részét éppen e tényekre alapította.

Azoknak a háború utáni népbíróság elé állított és elítélt magyar állampolgárságú személyeknek a cselekményei, akik a deportálások és más embertelen cselekedetek végrehajtásában közreműködtek, végső fokon a német megszálló hatóságok tevékenységének voltak a részei. A magyar háborús bűnösök bűncselekményeiket idegen hatalom szolgálatába állva, annak ügynökeiként követték el. Veessenmayer fentebb idézett kijelentésében nyíltan megmondotta, hogy nem lehet szó azok elbocsátásáról, akik „a birodalom iránti köteleességüket teljesítették.” A zsidóság üldözése a fasiszta Németország politikájának egyik alapvető célkitűzése volt, végrehajtása a fasiszta német államgépezet feladata és azok az idegen állampolgárok, akik ebben részt vettek, mintegy a fasiszta államgépezet külső közegei voltak. Veessenmayer a német kormány teljhatalmi megbízottjaként szerepelt Magyarországon, a német külügyminisztérium tisztviselője volt és annak utasítása szerint járt el. Személyes bűnösségének megállapítása és a Wilhelmstrasse-perben történt elítélése — másfél évvel a magyar békeszerződés aláírása után — a német kormány felelősségének nemzetközi jogi megállapítását jelenti az 1944. március 19-e után Magyarországon elkövetett, s az emberiségbe ütköző bűncselekmények miatt.

¹⁶ *The Ministries Case*, Vol. XIII. 497. p.

¹⁷ „Ha a kormányzó intenciói megvalósulnak, a Führer haladéktalanul vissza fogja hívni a birodalmi megbízottat és meg fogja tenni a hasonló esetek megakadályozása érdekében szükséges intézkedéseket . . . A Führer elvárja, hogy a magyar kormány haladéktalanul intézkedéseket tegyen a budapesti zsidóság ellen.” N. G. 2739.

¹⁸ MACARTNEY i.m. II. köt. 308. p. 4. sz. jegyzet.

¹⁹ A Krumey és Hunsche vádlottak ellen a Frankfurt am Main-i esküdtszék előtt 1964-ben lefolytatott büntetőperben benyújtott vádirat idézi Veessenmayernek 129 sz. 1944. március 22-én kelt távirati jelentését, amelynek szövege a következő: „Kontrolle Handhabung Ungarischer Judengesetze dadurch sichergestellt, dass Sachbearbeiter des SD mit Staatssekretär im Innenministerium László Endre in dauernder persönlicher Fühlungsname und bei Ausarbeitung und durchführung von Verordnungen beratend mitwirkt.”

²⁰ L. VEESSENMAYER 1944. április 23-i jelentését. N. G. 2233. *The Ministries Case* Vol. XIII. 348-349. p.

²¹ L. R — 124(USA), valamint PS 3720 (USA 220) jelzésű okmányokat.

²² L. *Procès des Grands Criminels de guerre*. T IX. 654. p.; X. 425. p.; XV. 443. p.; XIX. 540-541. p, valamint 616-617. p.

A náciizmus üldözöttei a németek által megszállt Magyarországon ugyanolyan sérelmeket szenvedtek, mint azok az üldözöttek, akiknek hazája háború folytán került a hitleri kormányzat uralma alá. Ezek a cselekmények ugyanúgy részei voltak a más népek feletti uralom megszervezésére irányuló hitlerista összeesküvésnek, a nemzetközi jog rendelkezésével ellentétesen kitervelt és végrehajtott hódító politikának, mint a támadó háborúk vagy a hadijogba ütköző cselekmények. Nem vitás, hogy az az embertelen bánásmód, az a faji, vallási vagy világnézeti alapon történő üldözés, amelyben a hitleri kormányzat a hatalmába került területek lakosságának különböző rétegeit részesítette, a nemzetközi jogba ütközött s hogy azért a felelősség a fasiszta (náci) Németországot terheli. Az üldözések következtében elszenvedett sérelmek elbírálása és orvoslása tehát szintén a nemzetközi jog alapján kell, hogy történjen.

III.

A nemzetközi jogi deliktumok körén belül a hagyományos felfogás — az államon belüli joggal ellentétben — nem tett különbséget és nem osztotta fel ezeket a magánjogi deliktumok és a büntetőjogi deliktumok, azaz a bűncselekmények kategóriáira. E kérdés megítélése terén az utóbbi évtizedek folyamán lényeges változás következett be, amennyiben már a második világháború előtt, de különösen azután kísérletek történtek a szó igazi értelmében vett nemzetközi büntetőjog kialakítására, bizonyos nemzetközi deliktumoknak nemzetközi bűncselekményekké való minősítésére, anélkül azonban, hogy ezek a törekvések általánosan elfogadott eredményre vezettek volna.²³

Nem kívánunk ez alkalommal a nemzetközi büntetőjog rendkívül bonyolult és sokat vitatott problematikájában elmélyedni, annál is kevésbé, mert hiszen a náciizmus üldözötteinek nyújtandó kártérítés kérdése nem a nemzetközi büntetőjog területéhez tartozik, bármennyi bűncselekmény is élözte meg, ill. vetette fel a kártalanítás problémáját. E probléma rendezésére hivatott elvek és szokásjogi szabályok a nemzetközi közjognak nem új normái, hanem éppen ellenkezőleg a nemzetközi jog „klasszikus”, általánosan elismeri és elfogadott szabályainak részét alkotják, amelyek tekintetében a szakirodalom is lényegében egységes álláspontot foglal el és amely igen gazdag nemzetközi joggyakorlatra támaszkodhat.

„A nemzetközi jog elve, valamint a jog általános fogalma, miszerint valamely kötelezettség bárminő megsértése magában hordja a jóvátétel kötelezettségét,” szögezte le az Állandó Nemzetközi Bíróság.²⁴ A nemzetközi jog tudományának művelői is egybehangzóan állapítják meg, hogy a nemzetközi jog alanyai az általuk elkövetett jogsértésért felelősséggel tartoznak és kötelesek a nemzetközi jogba ütköző cselekményeiknek másokra hátrányos következményeit elhárítani, illetőleg ezekért megfelelő kártérítést nyújtani.

„Valamely állam jogsértő magatartása jogkövetkezményként a jóvátétel kötelezettségét vonja maga után és a sértett állam oldalán megfelelő igényt teremt. A kötelezettség és az igény közvetlenül és minden további nélkül a nemzetközi szokásjogból fakad . . .”²⁵ A kártérítési kötelezettség alapja tehát a nemzetközi szokásjog, mely a jogsértő államot az általa okozott károk megtérítésére kötelezi. Nincs igaza Kelsennek, aki szerint a nemzetközi jog nem állapítja meg a kártérítés módját és mértékét, amelyet csupán a jogsértő és a sértett állam közötti partikuláris egyezmény rendezhet. A nemzetközi bírói gyakorlat ugyanis, amelyből a szokásjogi szabályok a legbiztosabban kiolvashatók a jóvátételre, illetőleg a kártalanításra vonatkozólag már hosszabb idő óta kikristályosodott normák fennállását bizonyítja.²⁶

Az államok nemzetközi jogi felelőssége magában foglalja az elkövetett jogsértések hátrányainak kiküszöbölését, az erkölcsi és az anyagi károk megtérítését. Az azonos jellegű és súlyú cselekményekért való felelősség mértéke a dolog természetéből folyóan azonos és ennek következtében a kártérítési kötelezettség is. „Általános elv — szögezte le az Állandó Nemzetközi Bíróság a chorzowi gyár ügyében —, mely magának a jogellenes cselekménynek fogalmából keletkezik és amely kirajzolódik a nemzetközi gyakorlatból, nevezetesen a döntőbírók gyakorlatából, az, hogy a kártérítésnek, amennyire csak lehet, el kell törülnie a jogellenes cselekmény valamennyi következményét és helyreállítani azt az állapotot, amely feltehetően létezett volna, ha a mondott cselekményt nem követték volna el.”²⁷

A hagyományos — még Grotiusra visszanyúló — nemzetközi jogi szakirodalom azt az álláspontot követte, miszerint a nemzetközi jog megsértése csak akkor vonja maga után az elkövető állam felelősségének megállapítását, ha az állam részéről vétkes cselekvés vagy mulasztás forog fenn. Qui in culpa non est, natura ad nihil tenetur — mondotta Grotius. „Az újabb

²³ A nemzetközi büntetőjog irodalmában utalnunk kell mindenek előtt V. Pella és H. Donnedieu de Vabres munkáira. Figyelemreméltó mű TAYLOR, T.: *Die nürnbergi Prozesse*. Zürich, Európa V. 1950.; POLTOBAK, Á. I.: *Nürnbergszkij processz*. Moszkva, Izdatyelsztvo Nauka, 1966. 351. p. A magyar irodalomból SZABÓ Imre: *A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog*. Oficina 1946. 49. p.; SEBESTYÉN P.: *Az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények, az Egyesült Államok kölcsönös biztonsági törvénye és a nemzetközi jog*. Jogtudományi Közlöny, VIII. 1953. 440-450. p.

²⁴ CPJI. Série A n. 17. 29. p.

²⁵ STRUPP-SCHLOCHAUER: *Vörterbuch des Völkerrechts*. Berlin, Walter de Gruyter. I. köt. 337. p.

²⁶ L. VERDROSS, A.: *Völkerrecht*. Wien, Springer, 1955. 318. p.

²⁷ CPJI. Série A n. 17. 47. p.

irányzatok képviselői közül többen az objektív felelősség álláspontjára helyezkednek, illetve a kettő kombinációján alapuló nézeteket fejtenek ki.²⁸

A vétkesség, illetőleg az objektív felelősség elemzése azonban az általunk vizsgált kérdés szempontjából teljességgel mellőzhető, mivel a náci üldözések átgondolt egységes terv szerint kerültek végrehajtásra. Nem mulasztásról vagy gondatlanságról, hanem a nemzetközi joggal és a különböző jogrendszerek alapvető elveivel való határozott és nyílt szembefordulásról volt szó. A hitleri Németország felelőssége tehát a legszigorúbb vétkességi elv alapján álló felfogás szerint is minden kétséget kizáróan megállapítható. E felelősséget csak súlyosbítja az a körülmény, hogy a náci üldözés, a különböző embertelen intézkedések nem egyes ún. felelőtlen elemek akciói voltak, hanem az akkori német kormány politikájának végrehajtását jelentették, mely más népek és fajok leigázására, illetőleg kiirtására irányult.²⁹ Ennek folytán tehát a közvetett, ill. a közvetlen felelősség közötti megkülönböztetéssel sem kell foglalkoznunk, mivel a náci üldözések esetében minden kétséget kizáróan a hitleri Németország közvetlen felelősségéről van szó, állami szerveinek ténykedéséért. Hangsúlyoznunk kell, az állam nemcsak végrehajtó szerveinek ténykedéséiért tartozik felelősséggel, hanem jogalkotó, ill. bírói szerveinek aktusaiért is felel a nemzetközi joggal ellentétes belső jogszabályok meghozataláért, sőt azért is, ha olyan belső jogszabályokat ad ki, amelyek miatt „végrehajtó szervei és bíróságai nincsenek abban a helyzetben, hogy a nemzetközi jognak megfelelően járjanak el.”³⁰

Az általános szabályok szerint a nemzetközi jogi deliktum sértettjei végső fokon a nemzetközi jog alanyai, tehát az államok. Valamely állam nemzetközi jogba ütköző magatartása azonban közvetlenül magánszemélyeket is érinthet, s hogy milyen sokakat és hogy milyen súlyos mértékben, azt nem csupán a régi jogesetek, hanem mindenképp a hitlerizmus története bizonyítja. Idegen állampolgárságú magánszemélyek is lehettek tehát nemzetközi jogellenes cselekmények károsultjai, — az emberiesség elleni bűncselekmények esetében pl. mindig ilyesmiről van szó — akik ennek megfelelően kártérítés iránti igényekkel felléphetnek a kártérítésre kötelezett állam hatóságai előtt. A náci Németország nemzetközi jogellenes magatartása számtalan magánszemély életét, szabadságát és javait sújtotta, akiknek tehát szintén egyénileg van joguk kártérítésre. A kártérítési kötelezettség — mint később részletesebben látni fogjuk — a Német Szövetségi Köztársaságot terheli. E kötelezettséget a Német Szövetségi Köztársaság a Bonnban 1952. május 26-án kelt „Vertrag zur Regelung aus Krieg und Besatzung entstandener Fragen” az ún. bonni megállapodások negyedik részében, valamint az NSZK és Izrael állam között 1952. szeptember 10-én kelt megállapodás mellékletét képező 1. sz. hágai jegyzőkönyvben kifejezetten elismerte. Természetesen ahhoz, hogy a jogosultak ezzel kapcsolatos igényeiket érvényesíthessék, arra van szükség, hogy a kártérítésre kötelezett állam — tehát mint előbb említettük a Német Szövetségi Köztársaság — belső jogrendszere megfelelő jogorvoslati lehetőségeket nyújtson a kárt szenvedett személyek részére. A náciizmus belga, cseh, francia, lengyel, magyar stb. állampolgárságú üldözöttei tehát joggal igényelhetik kérelmeik orvoslását, anyagi és erkölcsi kártalanításukat a Német Szövetségi Köztársaság államától, illetve hatóságaitól, amely az előbb említett egyezményekben a Német Birodalom által a náciizmus üldözötteinek okozott károk helyreállítására vonatkozó kötelezettségeit elismerte.

IV.

A náci Németország nemzetközi jogi felelősségének megállapítása és az államok nemzetközi jogi felelősségére vonatkozó általános szabályok ismertetése után mindenképp azt kell vizsgálni, hogy a hitleri Harmadik Birodalom összeomlása után hogyan alakult a náciizmus üldözötteinek nyújtandó kártalanítás kérdése. Milyen jogi lehetőségek állottak és állanak fenn a náciizmus üldözöttei számára kártalanításuk tekintetében. A náciizmus által üldözött személyek óriási száma, az üldözésekkel kapcsolatban elkövetett bűncselekmények tömeges volta, sajátos jellege, sőt ezen túlmenően a fasiszta önkényuralom átkos örökségének, jogi maradványainak felszámolása speciális szabályozást igényelt. Ennek a szabályozásnak kellett volna biztosítani azt, hogy a hitleri Németország által elkövetett nemzetközi jogsértéseket orvosolják, s hogy ezek áldozatai megfelelő kártérítésben részesüljenek.

Németország feltétel nélküli megadását követően maguk a megszálló hatalmak hatóságai bocsátottak már ki olyan rendelkezéseket, amelyek az üldözöttektől elvett javak visszaadására vonatkoztak. Ezen kívül a Német Szövetségi Köztársaság egyes tagállamai is hoztak a náci bűnök jóvátételére irányuló kártérítési törvényeket,³¹ sőt az Egyesült Nemzetek Szervezetének Gazdasági és Szociális Tanácsa is foglalkozott a koncentrációs táborokat túlélte és különösen az ún. ártudományos — ál orvosai — kísérleteknek alávetett személyek helyzetével és ezzel kapcsolatban határozatokat hozott,

²⁸ Az objektív felelősség elvének alapjára helyezkednek Anzilotti és Guggenheim, míg Schoen és Strupp cselekmények esetében az eredmény felelősség, mulasztások esetében a vétkességi elvet követi. A hagyományos — Grotiust követő — irányzat hívének tűnik R. Ago.

²⁹ Más kérdés az, hogy e cselekmények közvetlen végrehajtói személy szerint is bűnösök és nem hivatkozhatnak felsőbb parancsra vagy utasításra, mivel ezek jogellenes jellege minden ép érzékű egyén előtt nyilvánvaló kellett, hogy legyen.

³⁰ VERDROSS i.m. 305. p.

³¹ L. BLESSIN — WILDEN: *Bundesrückerstattungsgesetz*. Kommentár. München und Berlin, 1958. C. H. Beck. 369-538. p.

amelyeknek figyelembevételétől a nyugatnémet kormány nem zárkozhatott el. 1951. július 25-én kormányhatározatban állapította meg, hogy a faji, vallási, világnézeti okokból vagy politikai meggyőződésük miatt üldözött és emberkísérleteknek alávetett külföldön élő áldozatok részére hatékony segítséget fog nyújtani.³²

Amikor a megszálló hatóságok Nyugat-Németországban a hatalmat fokozatosan a nyugatnémet hatóságoknak adták át, a nyugatnémet kormányzat a maga részéről vállalta, hogy a nácizmus áldozatainak javára szóló rendelkezéseket továbbra is fenntartja. 1952. május 26-án a nyugati megszálló hatalmak és a Német Szövetségi Köztársaság kormánya megállapodást kötöttek, amelyben az NSZK kötelezettségét vállalt a nácizmus üldözötteinek kártalanítására. (Ez a háborúból és a megszállásból eredő kérdések rendezéséről szóló szerződés.) Ennek a szerződésnek negyedik része foglalkozik a kártalanítással és „Entschädigung für Opfer nationalsozialistischen Verfolgung” címet viseli.

Bevezető pontja kifejezésre juttatja, hogy a Német Szövetségi Köztársaság elismeri kártalanítási kötelezettségét azon személyek iránt, akik politikai meggyőződés, faji, vallási vagy világnézeti okokból üldöztetést szenvedtek és ezáltal életükben, egészségükben, szabadságukban vagy vagyonukban károsodást szenvedtek és kijelenti, ezeknek a személyeknek megfelelő kártalanítást fog nyújtani.

Figyelemre méltó az egyezmény negyedik része első pontjában foglalt kötelezettségvállalás, mely a következőképpen hangzik:

„A beérkező kártérítési igények hatékony és gyorsított kezelésének és kielégítésének biztosítása az üldözött személyek csoportjaira vagy osztályaira való hátrányos megkülönböztetés nélkül.”³³

Rendkívül fontos a Német Szövetségi Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalásainak sorában a Szövetségi Köztársaság és Izrael állam között 1952. szeptember 10-én kelt megállapodás. A megállapodás mellékletét alkotó egyes számú hágai jegyzőkönyv első részének 18. pontja a következőket mondja ki „A Szövetségi Köztársaság területén belül és azon kívül élő jogosultakat kártérítésszerű tekintetben egyenlő elbánásban kell részesíteni.”³⁴

A Német Szövetségi Köztársaság tehát elismerte, hogy a nemzetközi jog szabályai értelmében reá háruló felelősség alapján köteles a jogsértő cselekmények áldozatait kártérítésben részesíteni. A német szövetségi kormány a nyugati megszálló hatalmakkal, valamint Izrael állammal kötött egyezményeiben arra is kötelezte magát, hogy az üldözöttek kártalanítását gyorsan, hatékonyan és mindennemű diszkrimináció nélkül fogja megvalósítani.

Ha azonban a Német Szövetségi Köztársaság kártalanítási törvényeit, valamint hatóságainak a kártérítési kötelezettség tekintetében eddig követett magatartását vesszük vizsgálat alá, nyomban megállapíthatjuk, hogy a Német Szövetségi Köztársaság kormánya kártalanítási kötelezettségének csak részben vagy egyáltalán nem tett eleget és hogy üldözött és üldözött között hátrányos megkülönböztetéseket alkalmazott.

Számos, a nácizmus üldözötteinek kártalanításával kapcsolatos részletszabályozás³⁵ után a nyugatnémet törvényhozás 1952. szeptember 18-án kiegészítő törvényt fogadott el a nemzeti szocialista üldözés áldozatainak kártalanításáról, melyet 1955. augusztus 10-én, majd 1956. június 29-én újból módosítottak és annak szövegét egységes szerkezetbe foglalva az utóbb említett időpontban újból közzétették.

Az 1956. június 29-i szövetségi kártalanítási törvény (BEG) 1. cikke szerint náci üldözés áldozatának (üldözöttnek) minősül az, akit a nemzeti szocialista kényszer-rendszabályok politikai beállítottsága miatt, vagy faji, vallási, illetőleg világnézeti okokból üldöztek és aki ennek következtében életében, testi épségében, egészségében, szabadságában, tulajdonában, vagyonában, élethivatásában vagy gazdasági érvényesülésében kárt szenvedett.

Az említett kártalanítási törvény azonban nem általános érvényű, nem az üldözöttekre általában, hanem csupán a nácizmus német üldözötteinek kártalanítására irányul, illetőleg olyan üldözöttek kártalanítására, akik Németországgal területi kapcsolatban vannak vagy voltak.

A kártalanítási törvényben meghatározott igényjogosult személyek tehát a nácizmus üldözötteinek számszerűleg csak egy észét teszik ki, hiszen a fasiszta német kormány hatalma a háború folyamán messze túlterjedt az 1937-es határokon és áldozatainak nagy részének nem volt területi kapcsolata a háború előtti Németországgal, hanem azok más európai országok állampolgárai közül kerültek ki. Éppen ezért a kártérítési törvény megjelenésének évében, azaz 1956-ban nyolc európai ország (Belgium, Dánia, Franciaország, Görögország, Nagy-Britannia, Luxemburg, Hollandia, Norvégia) olyan kívánásokat terjesztett a

³² „Die Bundesregierung ist unter Berücksichtigung der vorliegenden moralischen Verpflichtung bereit, auch solchen, jetzt im Ausland lebenden, aus Gründen der Rasse, des Glaubens, der Weltanschauung oder der politischen Überzeugung verfolgten Opfern von Menschenversuchen, denen mangels der Wohnsitzvoraussetzungen oder wegen Ablaufs der Anmeldefrist ein Wiedergutmachungsanspruch auf Grund der in den Ländern des Bundesgebietes geltenden Entschädigungsgesetze nicht zusteht, in besonderen Notfällen eine wirksame Hilfe zuteil werden zu lassen.

Opfer von Menschenversuchen, denen aus anderen Gründen ein Wiedergutmachungsanspruch nicht zusteht sollen von der Hilfe nicht ausgeschlossen sein, sofern ihnen unter größlicher Missachtung der Menschenrechte ein dauernder Gesundheitsschaden zugefügt worden ist.

³³ „Die wirksame und beschleunigte Behandlung und Entscheidung über einschlägige Entschädigungsansprüche und ihre Befriedigung ohne Diskriminierung irgendwelcher Gruppen oder Klassen verfolgten Personen sicherzustellen.”

³⁴ „Innerhalb und ausserhalb der Bundesrepublik lebende Berechtigte werden entschädigungsrechtlich gleich behandelt.”

³⁵ BLESSIN — WILDEN: *Bundesentschädigungsgesetze*. Kommentár. 2. Auflage. München und Berlin, 1957. C. H. Beck. 1175. és köv. p.

szövetségi kormány elé, amelyek a törvény által előírt lakó- vagy tartózkodási hely feltételeivel nem rendelkező üldözöttek kártalanítására irányultak. (Később még néhány további állam, az előbbiekhöz hasonlóan európai tőkés országok, jelentettek be hasonló kívánságokat.) A szövetségi kormány „beható vizsgálat után” és „a kérdés emberi jelentőségének tudatában”³⁶ a szóbanforgó államokkal tárgyalásokba bocsátkozott és a nácizmus üldözötteinek kártalanítására vonatkozóan több megállapodást kötött, amely az egyes államoktól, pontosabban az ott élő üldözöttek számától függően, jelentős — Franciaország esetében pl. 400 millió nyugatnémet márka — kártalanítás kifizetésére vonatkozott.³⁷

A szerződések által megállapított kártérítési összegek azon idegen (francia, belga, dán stb.) állampolgárok javára szólnak, akik faji, vallási vagy világnézeti okokból nemzeti szocialista üldöztetésnek voltak kitéve és az üldöztetés következtében szabadságukban vagy egészségükben károsodást szenvedtek, továbbá az ilyen üldözések következtében elhunytak hozzátartozói javára. A szóbanforgó szerződések nem érintik a szerződő felek állampolgárainak a német kártalanítási törvények alapján fennálló jogait.

A Német Szövetségi Köztársaság kormánya által kötött fentebb említett egyezmények tehát maguk is bebizonyítják, hogy az 1956. június 29-i szövetségi kártalanítási törvény a nácizmus idején ténylegesen üldözött és kárt szenvedett személyeknek csak kis részére vonatkozik és ezért további jogszabályokra és intézkedésekre volt, illetőleg van szükség, amelyek az üldözötteknek a törvény által figyelmen kívül hagyott széles köreit is átfogják. Teljesen rendezetlen maradt ugyanis a közép- és kelet-európai országokban üldözött személyek kártalanítása, holott köztudomású, hogy az üldözöttek és az áldozatok száma Közép-és Kelet-Európa országaiban jóval nagyobb volt, mint Nyugat-Európában.

Éppen ezért kell nyomatékosan felhívni a figyelmet arra a körülményre, hogy már az 1956-os szövetségi kártalanítási törvény az igényjogosultak körét a közép- és kelet-európai országok állama polgárainak vonatkozásában tovább korlátozta, sőt gyakorlatilag teljességgel kizárta. A törvény 4. §-ának első bekezdése 1. pont c. alpontja ugyanis kimondta, hogy igényjogosult az „aki 1952. december 31-e előtt kivándorolt, deportáltatott vagy kiutasított és akinek legutolsó lakóhelye vagy állandó tartózkodási helye olyan területen, volt, amely 1937. december 31-én a Német Birodalomhoz tartozott, hacsak az igény elbírálásának időpontjában lakóhelye vagy állandó tartózkodási helye olyan területen van, amelynek kormányával a Német Szövetségi Köztársaság nem tart fenn diplomáciai kapcsolatot.”

Ez a rendelkezés tehát hátrányos megkülönböztetést — diszkriminációt — jelent a volt üldözöttek olyan csoportjaival szemben, amelyek a Német Szövetségi Köztársasággal diplomáciai kapcsolatban nem álló országokban élnek. Az ilyen diszkriminatív rendelkezések alkalmazása ellentétben áll a Szövetségi Köztársaság fentebb említett nemzetközi megállapodásaival. Igaz ugyan, hogy a törvény 239. §-a felhatalmazást ad a kormány számára, hogy a náci üldözés áldozatainak, károsultjainak olyan csoportjaival, akiknek nincs kapcsolatuk a törvény hatályosságú területével, a méltányosság alapján globális rendezést létesítsen.³⁸ Az említeti cikk célja, hogy azokban az országokban élő csoportok vonatkozásában is, amelyekben a Nemei Szövetségi Köztársaságnak nincs diplomáciai kapcsolata, fennálljon a kártalanítás lehetősége, ennek megvalósítását azonban a szövetségi kormány diszkreciójára bízva, korlátlan lehetőséget adva ezáltal a további diszkrimináció számára.

Ugyancsak több részletszabályozás után jelent meg 1957. július 18-án az ún. szövetségi tulajdonvisszaállítási törvény, a Bundesrückerstattungsgesetz (BRÜG). Ez a törvény azonban szintén hátrányos megkülönböztetésben részesíti a nácizmusnak azokat az üldözötteit, akik az NSZK-val diplomáciai kapcsolatban nem álló országokban élnek. A tulajdonvisszaállítási törvény 45. §-ának 1. bekezdése ugyanis a kártérítési összeg kifizetését attól teszi függővé, vajjon az igényjogosult lakóhelyének, illetőleg tartózkodási helyének államával a szövetségi kormány tart-e fenn diplomáciai kapcsolatot.³⁹ Ugyanennek a szakasznak 2. bekezdése szintén lehetővé teszi, hogy a szövetségi kormány az említett rendelkezés alól kivételt tegyen,⁴⁰ vagyis a szövetségi kormány kártalanítás szempontjából egyes országokat úgy kezelhet, mintha azokkal diplomáciai

³⁶ L. az 1961. június 2-án az NSZK és az Olasz Köztársaság között a nácizmus üldözötteinek kártalanítása tárgyában kötött nemzetközi egyezmény indokolását. Deutscher Bundestag 4. Wahlperiode. Drucksache IV/438. Bonn. 30, 5, 1962.

³⁷ Az NSZK kormánya a nácizmus üldözötteinek kártalanítására vonatkozóan az alábbi megállapodásokat kötötte: Luxemburggal 1959. július 11-én 18 millió, Norvégiával 1959. augusztus 7-én 60 millió, Dániával 1959. augusztus 24-én 16 millió, Görögországgal 1960. március 18-án 115 millió, Hollandiával 1960. július 8-án 280 millió, Belgiummal 1960. szeptember 28-án 80 millió, Svájjal 1961. június 29-én 10 millió, Franciaországgal 1961. július 15-én 400 millió, Olaszországgal 1961. július 2-án 40 millió, Ausztriával 1961. november 27-én 95 millió nyugatnémet márka és végül Nagy-Britanniával 1964. június 9-én 1 millió angol font kártalanítás kifizetéséről.

³⁸ „Die Bundesregierung wird ermächtigt, mit Personengruppen, deren Schädigung auf die Verfolgungsgründe des § 1 zurückzuführen ist, die aber keine räumliche Beziehung zum Geltungsbereich dieses Gesetzes haben und auch nicht nach § 149 bis 166 anspruchsberechtigt sind, Globalregelungen über die Gewährung von Leistungen im Wege des Härteausgleichs zu treffen. Der Achte und Neunte Abschnitt dieses Gesetzes finden keine Anwendung.”

³⁹ „Ansprüche nach diesem Gesetz werden nicht befriedigt, solange der berechtigte seinen Wohnsitz oder dauernden Aufenthalt in Gebieten hat, mit deren Regierungen die Bundesrepublik Deutschland keine diplomatischen Beziehungen unterhält.”

⁴⁰ „Die Bundesregierung kann bestimmen, welche Staaten, mit deren Regierungen die Bundesrepublik Deutschland keine diplomatischen Beziehungen unterhält, behandelt werden, als ob mit ihnen diplomatische Beziehungen unterhalten würden.“

kapcsolatban állanak, ennek megvalósítását azonban ismét csak a szövetségi kormány tetszésére bízva, annak diszkrecionális hatáskörébe utalja.

A Német Szövetségi Köztársaság tulajdonvisszaállítási törvénye a diplomáciai klauzula alkalmazása folytán is — éppúgy, miként a szövetségi kártalanítási törvény — ellentétben áll a szövetségi kormánynak a nácizmus üldözötteinek kártalanítása tekintetében általánosan fennálló kötelezettségével és ellentétben áll a Szövetségi Köztársaság Alkotmányával is. A Szövetségi Alkotmány 3. §-ának 1. bekezdése ugyanis kimondja, hogy „a törvény előtt mindenki egyenlő”, ugyanezen cikk 2. bekezdésében pedig azt is leszögezi, hogy „senki sem szabad neme, leszármazása, faja, nyelve, hazája, hite, vallási vagy politikai meggyőződése miatt hátrányban részesíteni.” Az ún. lakóhely-elmélet és annak kapcsán a diplomáciai záradék alkalmazása viszont nem más, mint diszkrimináció alkalmazása a nácizmus üldözötteinek egyes csoportjaival szemben, és pedig hazájuk miatt. Nem helytálló az a német részről felhozott ellenvetés, hogy a tulajdonelvonás miatti kártérítés kifizetésének megtagadásából adódó hátrány az igényjogosultat nem hazája miatt, hanem amiatt éri, hogy lakóhelyének államával a Szövetségi Köztársaság kormánya nem tart fenn diplomáciai kapcsolatot,⁴¹ mivel a megkülönböztetés alapja lényegében mégiscsak az igényjogosult állama, és az emberek általános szabályként abban az államban tartózkodnak, amelynek polgárai, tehát a diszkrimináció hazájuk miatt éri őket.⁴² Az az érv sem fogadható el, miszerint nem a kártérítési igény elutasításáról van szó, hanem csupán a kifizetés felfüggesztéséről mindaddig, amíg az igényjogosult tartózkodási helyének állama és a szövetségi kormány között nem létesül diplomáciai kapcsolat. A kártérítési összeg bizonytalan időre való felfüggesztése ugyanis az idős és beteg üldözöttek részére — márpedig többségük ebbe a kategóriába tartozik — a kártérítés végleges elvesztését jelentheti, amellet pedig olyan felfüggesztő feltételekről van szó, amelynek bekövetkezését az egyes igényjogosultak nem tudják előmozdítani vagy befolyásolni.

Az ún. diplomáciai záradékkal kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy az a tény, miszerint az NSZK és a középeurópai szocialista országok többsége között a mai napig sincs rendszeres diplomáciai kapcsolat, nem a szocialista országok elutasító magatartásának következménye, hanem a bonni kormánynak róható fel. A szocialista országok ugyanis a maguk részéről készek normalizálni kapcsolataikat a Német Szövetségi Köztársasággal.

Ez a kérdés azonban már túlhaladja a nácizmus üldözötteinek nyújtandó kártalanítás problémáját, de mindenesetre le kell szögeznünk, hogy amikor az NSZK hatóságai vonakodnak kártalanítani a nácizmusnak azokat az üldözötteit, akik Magyarországon élnek a diplomáciai záradékra való hivatkozással, olyan akadályra hivatkoznak, amelyet saját maguk idéztek elő. A kártérítési kötelezettség teljesítésének ezen az alapon való megtagadása nyilvánvalóan ellentétes a nemzetközi joggal, és a kötelezettségek jóhiszemű teljesítésének elvébe⁴³ ütközik. Éppen ezért semmiképpen sem mentesítheti és nem is mentesíti a Német Szövetségi Köztársaság kormányát fennálló nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése alól.

Ennek ellenére az újabb nyugatnémet jogalkotás a szövetségi tulajdonvisszaállítási törvény 1964. október 2-i módosításai változatlanul tartalmazza az ún. diplomáciai klauzulát. Amennyiben a kártérítési igények bejelentésének körét kiszélesítik vagy újabb határidőket állapítanak meg, de a már előbb tárgyalt BRÜG törvényben foglalt diszkriminatív jellegű rendelkezéseket fenntartják.⁴⁴

A szövetségi kártérítési törvény 1965. szeptember 14-én kelt második módosítása, az ún. zárótörvény (BEG Schlussgesetz) 4. pontja nem tartalmazza ugyan a fentebb idézett diplomáciai megszorítást, viszont a törvény szövegébe új 238/a §-t illesztettek, mely a következőképpen hangzik: „E törvény értelmében kártérítés iránti igény csak akkor áll fenn, ha a jogosultnak a döntés időpontjában olyan államban van lakóhelye vagy állandó tartózkodási helye, amelyekkel a Német Szövetségi Köztársaság e törvény életbelépésének időpontjában vagy 1963. január 1-én diplomáciai kapcsolatot tartott fenn.”⁴⁵

⁴¹ L. BLESSIN — WILDEN: *Bundesrückerstattungsgesetz*. 303. p.

⁴² A Német Szövetségi Alkotmánybíróság döntése (BVerfG, v. 27. 6. 61 — 1. BvL. 17/58/I BvL. 20/58.), bár nem állapítja meg minden kétséget kizáróan a szövetségi kártalanítási törvénybe foglalt diplomáciai klauzula alkotmányellenességét, alkotmányellenesnek minősíti ezzel kapcsolatban a kártérítési igények elismerésének előfeltételül szolgáló különböző időpontok (Stichtage) megállapítását mondván, hogy azok az NSZK területéről kivándorlók egyes csoportjaival szemben megengedhetetlen diszkriminációt jelentenek.

⁴³ Az ENSZ Alapokmánya csupán a nemzetközi jog általánosan elismert elvét szögezi le és fogalmazza meg új formában, amikor második cikkének második bekezdésében kimondja: „A szervezet összes tagjai abból a célból, hogy a tagságból eredő jogokat és előnyöket mindannyiuk számára biztosítsák, kötelesek a jelen Alapokmányban vállalt kötelezettségeiket jóhiszeműen teljesíteni.” A nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítésének elve nemcsak az ENSZ tagjaira, hanem valamennyi államra, a nemzetközi jog valamennyi alanyára vonatkozik.

⁴⁴ Diszkriminációs tendencia nyilvánul meg pl. a tulajdonvisszaállítási törvény 1965. május 14-én kelt végrehajtási utasításában, melynek 1-3-ig §-ai rendelkezéseket tartalmaznak a németek által megszállt nyugati országokban elvett lakásberendezések után járó kártérítésre vonatkozólag, míg 4-6 §-ok a megszállt, illetőleg bekebelezett területeken elvett ékszerek és nemesfém tárgyak után járó kártérítést szabályozza. Nem sorolja fel a törvény a megszállt területek között Magyarországot sem, holott kétségtelen — amint ezt a tanulmány II. részében hivatalos okmányok alapján kifejtettük — hogy 1944. március 19-től az ország felszabadításáig német katonai megszállás alatt állott.

⁴⁵ „Anspruch auf Entschädigung nach diesem Gesetz besteht nur, wenn der Berechtigte im Zeitpunkt der Entscheidung seinen Wohnsitz oder dauernden Aufenthalt in Staaten hat, mit denen die Bundesrepublik Deutschland bei Inkrafttreten dieses Gesetzes oder am 1. Januar 1963 diplomatische Beziehungen unterhalten hat. Bei juristischen Personen, Anstalten oder Personenvereinigungen oder deren Rechts-oder

Ez a rendelkezés az előbb említetteknél szigorúbb megszorítást tartalmaz, mivel a későbbi időpontban létesülő diplomáciai kapcsolat sem biztosítja a jogosult részére a kártérítési igény kielégítését. Ugyanakkor a cjk 3. bekezdése tartalmazza az eredeti tulajdonvisszaállítási törvény 45. §-a 2. bekezdésében foglalt rendelkezést, miszerint „a szövetségi kormány megállapíthatja, hogy mely államokat, amelyekkel a Szövetségi Köztársaság az 1. bekezdésben említett időpontokban nem állott diplomáciai kapcsolatban, kell úgy tekinteni, mintha velük diplomáciai kapcsolatban állott volna.” Mindez nyilvánvalóvá teszi a szövetségi kormánynak azt a törekvését, hogy az üldözötteknek nyújtandó kártérítést a jogi kötelezettségek köréből kikapcsolja, attól távolálló mérlegelésektől tegye függővé és az üldözöttek szenvedéseit politikai manőverekre, diplomáciai alkudozásokra használja fel.

A fentebb kifejezettkből világosan kiténik, hogy a Német Szövetségi Köztársaság kormánya nem teljesíti megfelelően azokat a kötelezettségeket, amelyek reá, mint a hitleri Harmadik Birodalom kormánya által okozott nemzetközi jogsértések kártalanítására kötelezett államra hárulnak a nácizmus üldözötteinek kártalanítása terén, azaz hogy az üldözötteket hatékony és gyors kártalanításban fogja részesíteni mindennemű hátrányos megkülönböztetés nélkül.

Láthattuk, hogy a szövetségi kormány vállalt kötelezettségeivel ellentétben különbséget tett üldözött és üldözött között aszerint, hogy milyen országban lakik, illetőleg, hogy mely államnak polgára. Ezt bizonyítják az üldözöttek kártalanításának szabályozása értelmében kiadott jogszabályok is. Jóllehet e jogszabályok lehetőséget adnak a diszkrimináció fő eszközének, az ún. diplomáciai záradéknak a mellőzésére, ezt a szövetségi kormány diszkrecionárius jogkörébe utalják. A szövetségi kormány e téren követett gyakorlata ismét csak hátrányos megkülönböztetéseket tesz a Magyarországon élő igényjogosultak terhére. A szövetségi kormánynak ez a magatartása ellentétben áll a nemzetközi szokásjog általánosan elismert szabályaival, valamint a Német Szövetségi Köztársaság által megkötött nemzetközi szerződések egyes rendelkezéseivel is. A szövetségi kormány, illetőleg szervei egyes esetekben a törvényben kapott felhatalmazás alapján kivételt tettek a diplomáciai záradék alkalmazása alól. A nyugatnémet hatóságok következtlen magatartása a diplomáciai záradéokra épített álláspont jogi tarthatatlanságának, valamint annak folyamánya, hogy a Német Szövetségi Kormány az üldözöttek kártalanításának kérdését ezzel összefüggésben nem lévő politikai problémákkal kapcsolja össze.

V.

A hitleri Németország hatóságai a II. világháborút közvetlenül megelőző időben és különösen a háború folyamán nemzetközi deliktumok egész sorát követték el. Ezek közé tartozott az emberek faji, vallási, világnézeti stb. okokból történt üldözése is. Magyarország 1944. március 19-én német katonai megszállás alá került, és az azt követő üldözéseket, amelyeknek több százezer áldozata volt, a Magyarországon ténylegesen hatalmat gyakorló fasiszta német kormány utasítására, német szervek irányításával és közvetlen részvételével hajtottak végre. A nácizmus üldözötteinek okozott sérelmek kártérítését nemzetközi szerződésekben a Német Szövetségi Köztársaság vállalta. A Német Szövetségi Köztársaság a nemzetközi megállapodásokban azt is vállalta, hogy ez a kártalanítás gyors lesz, hatékony és az üldözöttek egyes csoportjaival szemben semmiféle hátrányos megkülönböztetést nem fog alkalmazni. E nemzetközi szerződésekben vállalt kártérítési kötelezettség, valamint az ezek alapján létesített NSZK-beli törvények egymással ellentétben állnak.

A Német Szövetségi Köztársaság kormánya által hozott belső kártalanítási jogszabályokban ugyanis diszkriminációt alkalmaznak a Magyarországon élő volt üldözöttekkel szemben. A diszkrimináció fő eszköze az ún. diplomáciai klauzula, amely szerint nem részesülhetnek kártalanításban azok az üldözöttek, akik olyan államban laknak vagy tartózkodnak állandó jelleggel, amelyekkel a Német Szövetségi Köztársaság kormánya nem áll diplomáciai kapcsolatban. A jogszabályok e klauzula mellőzését a szövetségi kormány diszkrecionárius hatáskörébe utalják, további diszkriminációra adva lehetőséget.

A fenti fejtegetésekkel természetesen távolról sem merítettük ki a nácizmus magyarországi üldözötteinek kártalanításával kapcsolatos nemzetközi jogi kérdéseket, amelyeknek teljes tisztázása egy rövid tanulmány keretében amúgysem lett volna megoldható. Eddigi megállapításaink csupán a problémakör vázlatát jelentik, amelynek egyes pontjaira, e pontok részletesebb kifejtésére a közeljövőben esetleg még visszatérünk.

Zwecknachfolger tritt an die Stelle des Wohnsitzes der Sitz und an die Stelle des dauernden Aufenthaltes der Ort der Verwaltung.“ Bundesgesetzblatt teil I. 1965. Nr. 52. 1965. 133. p.

Einige Fragen des Völkerrechts hinsichtlich der Entschädigung der Verfolgten des Nazismus in Ungarn

Die Behörden Hitler-Deutschlands begingen unmittelbar vor dem Zweiten Weltkrieg und besonders im Laufe des Krieges eine ganze Reihe von internationalen Delikten. Zu diesen gehört auch die Verfolgung der Menschen aus Gründen der Rasse, der Religion, der Weltanschauung usw. Die Verantwortung für diese, in das Völkerrecht verstossenden Handlungen hat Hitler-Deutschland zu tragen.

Ungarn wurde am 19. März 1944 durch deutsche Truppen besetzt, und nach diesem Zeitpunkt wurden die Verfolgungen, die mehrere hunderttausend Opfern forderten, auf Anweisung der in Ungarn die tatsächliche Macht ausübenden deutsche Regierung, mit unmittelbarer Beteiligung deutscher Organe durchgeführt. Für diese Handlungen hat also die völkerrechtliche Verantwortung ebenso die deutsche Regierung zu tragen, wie für die Verfolgungen, die in den vorübergehend besetzten Gebieten der mit Deutschland im Kriegszustand befindlichen Staaten erfolgten.

Jede Verletzung des Völkerrechts trägt die Pflicht zur Wiedergutmachung in sich. Deutschland ist verpflichtet, die Opfer seiner völkerrechtswidrigen Handlungen, nach den allgemeinen Grundsätzen des internationalen Gewohnheitsrechtes, entsprechend zu entschädigen. Die Regierung der Bundesrepublik Deutschland hat es in mehreren internationalen Abkommen auf sich genommen, diese Entschädigung rasch und wirksam vorzunehmen und gegen keine Gruppe der Verfolgten nachteilige Diskriminationen anzuwenden.

Die Regierung der Bundesrepublik Deutschland ist aber ihren diesbezüglichen Verpflichtungen nicht nachgekommen und wendet sowohl in ihren inneren Entschädigungsnormen als auch durch die Tätigkeit der verschiedenen westdeutschen Behörden Diskriminationen gegen die ehemals Verfolgten in den sozialistischen Staaten — so auch in der ungarischen Volksrepublik — an. Das Hauptmittel der Diskrimination ist die sog. diplomatische Klausel, derzufolge die Verfolgten keine Entschädigung erhalten können, die in einem Staat wohnen oder sich ständig aufhalten, mit dem die Bundesrepublik Deutschland nicht in diplomatischer Verbindung steht. Die Ausserachtlassung dieser Klausel ist dem Ermessen der Bundesregierung anheimgestellt.

Bekanntlich hat das faschistische Deutschland vor dem Zweiten Weltkrieg, besonders aber in den Jahren des Krieges, eine ganze Reihe von Handlungen verübt, die gegen das Völkerrecht verstoßen. Sie übte eine Politik die mit der Idee des Rechtes und den grundlegenden positiven Bestimmungen der verschiedenen Rechtssysteme in diametralem Gegensatz stand. Diese Rechtsverletzungen, denen viele Millionen zum Opfer fielen, erregte allgemeine Entrüstung und den Anspruch, ihre Begeher strafrechtlich zur Verantwortung zu ziehen. Die Moskauer Deklaration vom 30. Oktober 1943 erklärte bereits, daß man für die in den durch die Streitkräfte Hitlers besetzten Ländern begangenen Grausamkeiten verantwortlichen Personen vor Gericht stellen werde; das Londoner Abkommen vom 8. August 1945 bestimmte die konkreten Normen zur Verfolgung der Kriegsverbrecher. Die am Leben gebliebenen Hauptschuldigen wurden zum Großteil tatsächlich entsprechend bestraft, ja viele auch von den sog. kleineren Verbrechern, doch wurde die Frage bis zum heutigen Tage nicht beruhigend gelöst.

Viel weniger gelöst und erledigt ist ein anderer, damit eng zusammenhängender Kreis der Probleme, nämlich die Frage der Entschädigung der Verfolgten des Nazismus. Auf dem Höhepunkt seiner Macht hatte der Hitler-faschismus seine Herrschaft auf den Großteil Europas ausgebreitet und verfolgte schonungslos, ja vernichtete systematisch die schutzlosen Leute auf Grund weltanschaulicher, religiöser, sprachlicher oder rassischer Gesichtspunkte, vor allem das Judentum. Dieses grausame Genozidium erforderte sechs Millionen Opfer, neben den Toten muß man aber auch die Hunderttausende, ja Millionen in Rechnung stellen, die zwar den Terror des Nazismus überlebten, aber durch den Verlust ihrer Angehörigen, ihrer Gesundheit und Arbeitsfähigkeit, sowie ihrer materiellen Güter ebenfalls unermeßliche Schäden erlitten. Im folgenden wollen wir auf einige rechtliche Probleme hinweisen, die sich im Zusammenhang mit der Frage ihrer Entschädigung ergeben. Die Interpretation und das Wie der Anwendung der Bestimmungen dieser Rechtsnormen wird die menschlichen Tragödien, die sich hinter ihnen bergen, kaum getreulich widerspiegeln. Die Geltendmachung der wegen der Verfolgung zustehenden Entschädigung ist aber ein rechtliches Problem und darum wollen wir bei der Behandlung dieser Frage ausschließlich ihre juristischen Beziehungen berühren.

Quelle: *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae Tomus 9 (3-4), pp. 307-330 (1967)*

I.

Die durch das faschistische Deutschland begangenen internationalen Delikte sind laut Artikel 6 des Londoner Abkommens von 8. August 1945 völkerrechtlich in drei Gruppen zu teilen:

a) *Die Verbrechen gegen den Frieden*, nämlich die Vorbereitung, Anregung oder Fortsetzung eines Angriffskrieges oder eines Krieges, der internationale Verträge, Vereinbarungen und Garantien verletzt, ferner die Teilnahme an dem gemeinsamen Plan oder an einer Verschwörung die sich auf die Führung eines solchen Krieges richtet.

b) *Kriegsverbrechen*, nämlich die Verletzung der Gesetze und Gewohnheiten des Krieges. Diese umfassen — ohne sich auf diese zu beschränken — die Ermordung, Drangsalierung der Zivilbevölkerung eines Gebietes, die Verschleppung zur Sklavenarbeit oder die Mißhandlung zu jedwedem anderen Zweck, die Ermordung von Geiseln, die Plünderung des öffentlichen und privaten Vermögens, die unbegründete Zerstörung von Städten oder Dörfern, oder die durch militärische Notwendigkeit nicht gebotene Verwüstung.

c) *Die Verbrechen gegen die Menschheit*, nämlich der Mord, die Ausrottung, die Versklavung, die Verschleppung und jede andere gegen die Zivilbevölkerung während des Krieges oder vor ihm begangene unmenschliche Handlung, jede Verfolgung auf politischer, rassischer oder religiöser Grundlage, als Vollstreckung eines Deliktes, das in den Wirkungskreis der Gerichte gehört, oder damit zusammenhängt, gleichgültig ob dadurch die Rechtsordnung des Landes, in dem die Handlung verübt wurde, verletzt wurde oder nicht.¹

Die Bestimmungen des Londoner Abkommens bezwecken also die Bestrafung von Handlungen, deren Begehung völkerrechtlich schon vor dem zweiten Weltkrieg verboten war, bzw. von Delikten, die nach den positiven Rechtssystemen der europäischen Staaten ausnahmslos strafbar waren. Allerdings hatte die faschistische Willkürherrschaft nicht selten auch Bestimmungen in rechtliche Form gekleidet, die dem allgemeinen Rechts- und Gerechtigkeitsempfinden schärfstens widersprechen; im Falle der serienweise ausgeübten Massenmorde lag aber nicht einmal eine solche — scheinbare — Rechtsgrundlage vor, sondern ihre Begehung erfolgte auf Grund solche Befehle oder Anweisungen, deren rechtswidrige Grundlage den Begehern offenkundig sein mußte.

Die Normen des Londoner Abkommens bedeuteten nur insofern neues Recht, als sie die im Namen eines Staates vorgehenden natürlichen Personen vor einem internationalen Gericht stellen, diese Neuerung war aber durch die nach der Beendigung des zweiten Weltkrieges geschaffene spezifische Lage, durch die infolge der bedingungslosen Waffenstreckung des faschistischen Deutschland geschaffenen Umstände geboten.²

Was zum Beispiel die Frage der Einleitung eines Angriffskrieges betrifft, ist es kaum zu bestreiten, dass sich die Beschränkung bzw. Abschaffung des *ius ad bellum* nicht erst an das Statut der Vereinten Nationen knüpft, sondern das Ergebnis einer längeren Entwicklung des Völkerrechtes ist, deren Weg vom Statut des Völkerbundes zum Briand-Kellogg-Pakt und von diesem zum Statut der Vereinten Nationen führte. Der 1928 unterzeichnete Briand-Kellogg-Pakt hatte erklärt, daß die unterzeichnenden Staaten — darunter auch Deutschland — »den Krieg als Mittel zur Erledigung der internationalen Streitfragen verwerfen und darauf verzichten, ihn bei ihren wechselseitigen Verbindungen als Mittel der nationalen Politik anzuwenden«. Zwar schrieb der Pakt keine wirksamen Sanktionen für den Fall seiner Verletzung vor, doch kann die Gültigkeit des Verbots der Einleitung eines Krieges keinem Zweifel unterliegen.³

Das Kriegsrecht, das *ius in bello*, wurde an den Konferenzen im Haag 1899 und 1907 kodifiziert — und zwar unter Teilnahme Deutschlands —, wobei die Normen des Verhaltens bei der Eröffnung und Beendigung der Feindseligkeiten sowie des Verhaltens der Mitglieder der feindlichen Streitkräfte gegenüber der Zivilbevölkerung bestimmt wurden.⁴

Die unmenschliche Behandlung der im Laufe der Kriegsoperationen in Gefangenschaft geratenen Militärpersonen und die Delikte gegen das Leben und die Güter der Zivilbevölkerung der besetzten Gebiete verstoßen also ebenfalls gegen die, vor dem zweiten Weltkrieg geschaffenen, gesatzten Normen des Völkerrechtes.

Gesondert müssen wir uns mit den Verbrechen gegen die Menschlichkeit befassen. Der Mord, die Ausrottung, die Versklavung verstießen offenkundig gegen die grundlegenden Prinzipien der Rechtssysteme der europäischen Staaten, gegen

¹ *Procès des Grands Criminels de Guerre*. Tribunal Militaire International. Documents Officiels. Tome 1, 12 - 13 p.

² Die Prinzipien, die das internationale Militärgericht in Nürnberg bei der Fällung seiner Entscheidungen befolgte und die es in seinem Urteil formulierte, betrachteten die Mehrheit der an der Organisation der Vereinten Nationen teilnehmenden Staaten, sowie ein Grossteil der Vertreter der Fachliteratur des Völkerrechtes als Fortentwicklung des Völkerrechtes und beantragten ihre Kodifizierung. Die diesbezüglichen Versuche führten aber — wenigstens bisher — nicht zur Annahme völkerrechtlicher Normen.

³ »Bis zum Briand-Kellogg-Pakt war der Krieg eine Einrichtung des Völkerrechtes, seit dem Abschluß des Briand-Kellogg-Paktes wurde hingegen der Krieg als ein Hochverrat (haute trahison) gegen das Völkerrecht betrachtet . . .« Diesen Standpunkt führten im Nürnberger Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher die Vertreter der Anklage aus, und dies akzeptierte auch das internationale Militärgericht bei der Fällung seines Urteiles.

⁴ Siehe die Artikel 42, 43, 46 und 47 des Statuts über die Gesetze und Gewohnheiten des Festlandskrieges, bezüglich der Ausübung der Militärgewalt auf den Gebieten feindlicher Länder. Der Artikel 3 dieser Vereinbarung bestimmt auch, daß der kriegführende Teil bei Verletzung der Bestimmungen dieses Statuts zu Schadenersatz verpflichtet ist.

ihre positiven Bestimmungen, darüber hinaus aber auch gegen das Kriegsrecht, das den Mord, die Verschleppung, die Versklavung ebenfalls verbietet. Die Pflicht zur Respektierung der religiösen Überzeugung umfaßt offenkundig auch das Verbot der Verfolgung auf religiöser Grundlage. Die Kriegsverbrechen im engeren Sinne und die Verbrechen gegen die Menschlichkeit, also die Verbrechen der Kategorien b) und c) des Artikels 6 des Londoner Abkommens, lassen sich daher schwer genau voneinander abgrenzen. Die Entzweitrennung und Unterscheidung hatten ihren Grund darin, daß die Hitlerische Regierung und ihre Organe zahllose rechtswidrige Verhandlungen verübten, die mit dem Krieg nicht in unmittelbarem Zusammenhang standen, auf die man die Normen des Kriegsrechts — streng genommen — nicht hätte anwenden können, während sich an ihre Bestrafung grundlegende Interessen knüpften. Dazu gehören die gegen deutsche Staatsbürger sowie die unter Zwang, auf Anweisung der deutschen Regierung verübten Delikte in den sog. Satellitenstaaten. Die Gebiete der Satellitenstaaten waren nicht durch bewaffneten Kampf, nicht durch Krieg, sondern durch Anwendung anderer Mittel und Methoden unter die Kontrolle der deutschen Regierung gekommen, wenn auch die Androhung der Waffengewalt dabei eine sehr bedeutsame Rolle spielte und im Falle Ungarns — am 19. März 1944 — in eine offene Militärbesetzung auslief. Da aber zwischen Ungarn und dem Deutschen Reich am 19. März 1944 kein Kriegszustand eintrat, wurden die Deportationen in Ungarn nicht unter den Begriff der Kriegsverbrechen im engeren Sinn eingezogen.⁵

Zwar hatte das Völkerrecht die Verbrechen gegen die Menschlichkeit vor 1945 in der Tat nicht kodifiziert, aber vorher gab es auch kein Beispiel für Verbrechen dieser Art und Menge in der europäischen Geschichte; es ergab sich also auch keine Notwendigkeit, sie im Völkerrecht vorzusehen, umso weniger, als diese Handlungen in den Rechtssystemen aller europäischer Staaten — Deutschland inbegriffen — ausnahmslos mit den strengsten Strafen sanktioniert waren, sie also ohne Rücksicht auf die Person des Täters und den Ort der Tat Verbrechen darstellten. Das neue Element bestand eben in der großen Menge, in der Systematisierung dieser Handlungen.

Das Völkerrecht regelt die Verbindungen der Staaten untereinander. Seine Subjekte sind nach der allgemeinen Regel Staaten. Völkerrechtliche Delikte — Verhalten von Staaten, die den Bestimmungen des Völkerrechtes widerlaufen und die von ihm geschützten Interessen anderer Staaten verletzen — kommen dementsprechend allgemein nur im Verhältnis der Staaten untereinander vor. Doch können auch gegen physische Personen ausgeübte rechtswidrige Handlungen zu völkerrechtlichen Delikten werden, wenn die Geschädigten, die Opfer Staatsbürger anderer völkerrechtlicher Rechtssubjekte, anderer Staaten sind. Der Umstand, daß die Opfer der Verbrechen gegen die Menschlichkeit in überwiegender Mehrheit nicht deutsche, sondern fremde Staatsbürger waren, gab diesen Delikten einen völkerrechtlichen Charakter, ihre Beurteilung fiel daher mit Recht unter einen internationalen Gerichtsstand.⁶

Die völkerrechtliche Verantwortlichkeit der faschistischen deutschen Regierung wäre also, wenn das deutsche Reich auch heute bestünde, eine komplexe. Einerseits wäre sie verantwortlich für die Schäden, die sie den Staaten verursachte, die sie gegen die Bestimmungen des Völkerrechtes, angegriffen hatte, andererseits wäre sie verantwortlich für die gegen das Kriegsrecht verstoßenden Handlungen, die durch, den Streitkräften angehörenden Personen im Laufe des Krieges verübt wurden, und schließlich wäre sie verantwortlich für alle die rechtswidrigen Handlungen, die unabhängig von den Kriegsoperationen, in Vollzug der gegen andere Völker und Rassen gerichteten Politik des Nazismus auf Anweisung oder Initiative deutscher Amtsorgane in den Ländern verübt wurden, die vorübergehend unter die Herrschaft der Hitlerregierung kamen.⁷ Im weiteren Verlauf dieser Abhandlung werden wir uns nur mit den Problemen der Verantwortlichkeit für die Verbrechen gegen die Menschlichkeit, beziehungsweise mit der für sie zu entrichtenden Entschädigung befassen.

II.

Wie in vielen Länder Europas, hatte der Hitlerfaschismus auch in Ungarn mehrere Hunderttausend Opfer. Wenn auch das deutsche Reich Ungarn an seine Seite zwang und die Regierungen des Horthy-Systems bestrebt waren, die Forderungen Hitlers zu erfüllen, ließ sich die deutsche Aggression doch nicht vermeiden: — Ungarn kam unter deutsche Militärbesetzung. Infolge der Maßnahmen der deutscher Okkupationsbehörden verloren Zehntausende und Hunderttausende ungarischer Staatsbürger ihr

⁵ Über die deutsche Besetzung Ungarns siehe die Abhandlung des Verfassers: Völkerrechtliche Lage Ungarns nach dem 19. März 1944. Budapest, 1965. Herausgegeben vom Komitee der Verfolgten des Nazismus in Ungarn. Auf diese Frage kommen wir in Punkt II dieser Abhandlung noch zurück.

⁶ Als völkerrechtliches Delikt im weiteren Sinne des Wortes gilt jede Handlung oder Unterlassung von Subjekten des Völkerrechtes, die gegen die Normen des Völkerrechtes verstößt. Da das Völkerrecht die Beziehungen der Staaten, untereinander regelt, haben wir ein Verhalten gegen Bürger eines anderen Staates das gegen die Normen des Völkerrechtes verstößt, als völkerrechtliches Delikt zu betrachten.

⁷ Das Völkerrecht regelt die Beziehungen der souveränen Staaten. In den durch Deutschland mit Waffengewalt besetzten Staaten lag die oberste Macht — wenn auch nur zeitweise und vorübergehend — in den Händen der Regierung des Deutschen Reiches. Infolgedessen hat für alle völkerrechtswidrigen Handlungen, die auf den während des Krieges eroberten Gebieten verübt wurden, die völkerrechtliche Verantwortung die Deutsche Reichsregierung als der alleinige Träger der Souveränität zu tragen, trotz aller scheinbaren Unabhängigkeit, die sie den dortigen Satelliten- oder Quisling-Regierungen gewährte.

Leben in den Konzentrationslagern, andere mußten die Herrschaft des Hitlerismus ihrer Gesundheit, ihrer Güter entblößt, ertragen. Neben dem Verlust des Lebens und der Gesundheit, treten naturgemäß die materiellen Schäden der Verfolgten in den Hintergrund; sie sind aber zahlenmäßig sehr bedeutsam und müssen unbedingt zur Sprache gebracht werden, da eine wirkliche Schadloshaltung eigentlich nur auf diesem Gebiet möglich ist.

Um die Frage völkerrechtlich richtig zu beurteilen, sei betont, daß die deutsche Besetzung Ungarns — entgegen den Behauptungen der deutschen Propaganda — nicht auf Grund eines Abkommens der Regierungen der beiden interessierten Staaten erfolgte. Die Durchführung der Besetzung nahm Hitler ohne Bewilligung Horthys, ja trotz seines ausgesprochenen Protestes vor; er beging also eine Aggression gegen die Integrität, die politische Unabhängigkeit eines anderen Staates.⁸ Der Umstand, daß Horthy in letzten Abschnitt der Kleßheimer Verhandlungen seine Rücktrittsabsicht änderte und sich zur Kooperation mit der deutschen Regierung bereit fand, bedeutete keine Vereinbarung zwischen den beiden Staaten, gründete sich auf unmittelbare Gewalt und Täuschung. Horthy hatte kein Recht, ohne Zustimmung seiner Regierung ein völkerrechtliches Abkommen zu unterzeichnen, doch steht es fest, daß er dies auch nicht tat.⁹

Durch die Besetzung verlor Ungarn den Rest seiner Unabhängigkeit. Zur Irreführung der öffentlichen Meinung und zu Aufrechterhaltung des Scheins einer Vereinbarung wurde von Horthy eine Marionettenregierung ernannt, die sich aber ausschließlich unter der Lenkung und Kontrolle Veesenmayers, des »Bevollmächtigten des Grossdeutschen Reiches« betätigen konnte.¹⁰ »Veessenmayer war der wirkliche Herrscher in Ungarn«, erklärte das Nürnberger Militärgericht in seinem Urteil im »Wilhelmstraße-Prozess«. »Seine Aufgabe bestand hauptsächlich darin, der ungarischen Regierung die Richtlinien für die von ihr zu befolgende Politik vorzuschreiben und die leitenden Stellungen mit Persönlichkeiten zu besetzen, die eine genügende Garantie für die energische Ausführung dieser Politik boten.«¹¹ Die faktische Macht wurde in Ungarn durch das gründlich aufgebaute Besatzungssystem der deutschen Regierung ausgeübt, während Ungarn trotz mancher scheinbarer Elemente der Souveränität zu einer Provinz des deutschen Reiches herabsank. Die Außenpolitik Ribbentrops richtete sich — um wieder das Urteil im Wilhelmstraße-Prozess zu zitieren, darauf, ...» der Außenwelt zu verhehlen, daß die wirkliche Regierungsgewalt (nämlich in Ungarn — der Verfasser) in den Händen der Naziregierung lag.«¹² Die Maßnahmen zur Irreführung der Außenwelt

⁸ Seinerzeit — im März 1944 — bot die deutsche Regierung alles auf, den Charakter der Aggression gegen Ungarn zu tarnen und die militärische Besetzung als die Folge einer Vereinbarung zwischen den Regierungen der beiden Staaten hinzustellen. Das war aber nichts anderes, als eine offenkundige Fälschung der Tatsachen. Die militärische Besetzung Ungarns bereitete die völlige Einverleibung Ungarns vor. Ein Memorandum des deutschen Sicherheitsdienstes, dessen Vorschläge Hitler bei der Vorbereitung der Besetzung in Betracht zog, erklärte offen: »Von Reich her gesehen ist auf weite Sicht eine Eingliederung des ungarischen Raumes als eines wesentlichen Teiles des alten Habsburger Machtbereiches unerlässlich.« (Sperrung von mir, G. H.) (Procès des Grands Criminels de guerre. D. 679. T. XXXV, p. 359.) Das Memorandum legte das Hauptgewicht, gegenüber der offenen Militärbesetzung, auf den Sturz der Regierung Kállay und auf die Ernennung einer neuen Regierung, die die Deutschen ohne Vorbehalt bedienen sollte. »Die staatsstreichartige Durchführung dieses Regierungswechsels muss so organisiert werden, daß die gesamte Öffentlichkeit infolge der autoritären Entscheidung des Reichsverwesers ohne Einsicht in die tatsächlichen Zusammenhänge bleibt und Gegenkräfte nicht zum Zuge kommen« (ebendort). Die Irreführung der öffentlichen Meinung, die Verheimlichung bzw. Tarnung der Aggression war also ein wesentliches Moment bei der Durchführung der Militärbesetzung.

⁹ Über das Kleßheimer Treffen wurden viele Memoiren und Aufzeichnungen verfaßt; es wird in mehreren Geschichtswerken behandelt. Der Wert und die Verlässlichkeit dieser Quellen ist naturgemäß verschieden. Die Memoiren *Horthys (Ein Leben für Ungarn)*. Bonn, Athenaeum 1953, p. 327) wurden mehrere Jahre nach diesem Ereignis geschrieben, ihre Genauigkeit läßt sich also bezweifeln. Die Memoiren *Kállays (Hungarian Premier)*. Columbia University Press, New York, XXXIV. p. 518) stützen sich wesentlich auf die Mitteilungen Horthys. Ribbentrop erwähnt in seiner Aussage vor dem Nürnberger Internationalen Militärgericht (*Nazi Conspiracy and Aggressions*. Supplement B. United States Government Printing Office, Washington 1948, pp. 1208-1211) die Kleßheimer Verhandlungen, doch seine Antworten auf die an ihn gestellten Fragen sind — laut Protokoll — sehr schwankend und ungenau. Auch C. A. MACARTNEY berichtet in seinem Buch (*October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929-1954*. Bd. I-II, Edinburgh University Press, 1957) eingehend über das Kleßheimer Treffen auf Grund gründlicher Informationen und nichtpublizierter Aufzeichnungen, doch kann sein Werk nicht als authentische Quelle gelten.

Doch verfügen wir über zwei detaillierte und dabei fast gleichzeitige Angaben über das Kleßheimer Treffen. Die eine ist in den Aufzeichnungen von F. Szombathelyi, dem Chef des ungarischen Generalstabs enthalten (*Material der Kabinettskanzlei Horthys*. (Magyarország és a második Világháború.) *Ungarn und der Zweite Weltkrieg*. Budapest, Kossuth, 1959, pp. 452-459) —, die andere ist das Protokoll des Budapester Ministerrats vom 19. März, in dem Horthy über seine Verhandlungen mit Hitler berichtete und das auch die ergänzenden Bemerkungen mehrerer Mitglieder seiner Begleitung enthält. (Publiziert: *Horthy Miklós titkos iratai (Geheime Schriften von Miklós Horthy)*. Budapest, Kossuth, 1962, pp. 422-430.) Keines dieser zwei Dokumente war für die Öffentlichkeit bestimmt, es steht ihnen also jede Beschönigungsabsicht fern. In den wesentlichen Fragen stimmen beide völlig überein, sie enthalten gleichlautende Feststellungen und ergänzen einander.

¹⁰ Laut Ernennungsdekret Veessenmayers ist der Bevollmächtigte des Grossdeutschen Reiches für jede politische Entwicklung in Ungarn verantwortlich und erhält seine Anweisungen im Wege des Reichsaußenministers. Der Bevollmächtigte des Grossdeutschen Reiches hat dafür zu sorgen, daß die ganze Verwaltung des Landes, solange deutsche Truppen dort sind, die neue nationale Regierung auf allen Gebieten unter seiner Lenkung (Sperrungen von mir G. H.) verrichte ... N. G. 2947. *Trials of war criminals before the Nürnberg Military Tribunals. The Ministries Case*. Washington US. Gov. Printing Office, 1952. Vol. XIII. p. 336.

¹¹ Den Text des Urteils S. R. M. KEMPNER-C. HAENSEL, *Das Urteil im Wilhelmstrasse-Prozess*. München, Alfons Bürger, V., 1950, p. 173.

¹² KEMPNER-HAENSEL, a. a. O. p. 175.

und der öffentlichen Meinung in Ungarn ändern also nichts an der Tatsache, daß Ungarn unter deutscher Militärbesetzung stand. Auf die Militärbesetzung bezogen sich aber die oben angeführten Verfügungen des Haager Statuts, die die Hitlerregierung verpflichtet gewesen wäre, auch in Ungarn einzuhalten. Infolge der Militärbesetzung war die souveräne Macht auf dem Gebiet Ungarns de facto das Deutsche Reich. Völkerrechtlich wäre also das Deutsche Reich und seine Regierung für alle Folgen seines am 18. und 19. März vollzogenen, völkerrechtswidrigen Schrittes auch dann verantwortlich, wenn sich nach diesem Zeitpunkt an dem Vollzug dem in Ungarn begangenen rechts- und moralwidrigen Handlungen deutsche Behörden und Organe nicht unmittelbar beteiligt hätten.

Doch ist es unbestritten, daß die Verfolgung auf Grund der Rasse, Religion oder Weltanschauung, die volle Entrechtung des Judentums in Ungarn und die Vernichtung seines großen Teiles auf Beschluß der Reichsregierung, unter unmittelbarer Mitwirkung deutscher Behörden und Organe erfolgte. Die deutsche Regierung war es, die

a) *die Verschleppung des ungarischen Judentums zur Zwangsarbeit und seine damit zusammenhängende physische Vernichtung beschloß und die Durchführung dieser Maßnahme durch Anwendung oder Androhung militärischer Gewalt sicherstellte.*

Bekanntlich wurde von deutscher Seite schon vor dem 19. März 1944 mehrfach gefordert, daß die ungarische Regierung energische Maßnahmen gegen das Judentum treffe. So u.a. auch von Hitler selbst, der am 17. April 1943 Horthy erklärte: »Sie wären wie Tuberkelbazillen zu behandeln.«¹³ »Zu den Gründen, die Hitler veranlassten, Ungarn auf diese Weise (nämlich durch Besetzung — der Verfasser) der meisten Rechte eines souveränen Staates zu berauben«, — erklärt das Urteil im Wilhelmstraße-Prozeß — gehörte auch der, daß er mit der ungarischen Judenpolitik nicht zufrieden war. Ungarn war zur Hauptzuflucht der europäischen Juden geworden.«¹⁴ Laut der am 23. August 1944 erlassenen Informativ des deutschen Propagandaministeriums war »nach dem 19. März die wichtigste Frage die in Ungarn einer Lösung harpte, die Judenfrage. Es ist begreiflich daß nach dem 19. März die *deutschen Behörden* (Sperrung von mir — G. H.) alles aufboten, das jüdische Element so rasch und gründlich wie möglich zu liquidieren«. Was die Frage der militärischen Gewalt und des Zwanges betrifft, erklärte Hitler am 6. Juli 1944 Sztójay bei dessen Besuch, daß die SS-Truppen vor der vollen Lösung der Judenfrage Ungarn nicht verlassen werden. Sollten die Ungarn Schwierigkeiten machen, werde er neue Einheiten in das Land kommandieren und ein völliges Okkupationssystem einführen.¹⁵

b) *Die faschistische deutsche Regierung war es, die auch die Ernennung von ungarischen Staatsbürgern erzwang, die die judenfeindlichen Maßnahmen und Verordnungen erließen, und die ihre spätere Verhaftung verhinderte.*

In der Marionettenregierung, die sich unter dem Vorsitz Sztójays gebildet hatte, befaßten sich vor allem die Staatssekretäre László Endre und László Baky mit der Deportierung des Judentums. Ihre Ernennung erfolgte — gestand diesbezüglich Veesebmayer — auf die ausdrückliche Forderung der deutschen Regierung. «¹⁶ Die Verhaftung von Endre und Baky, die Horthy später plante, wurde durch das Ultimatum Ribbentrops vom 17. Juli 1944 verhindert.¹⁷ Szálasi, nach dem 15. Oktober 1944 der Diktator des Landes, zeichnete in seinem Tagebuch die Erklärung Veesebmayers vom 24. Juni auf, daß es »die deutsche Führung als Ehrensache betrachte, die beiden Leute nicht fallen zu lassen. Die deutsche Führung werde es nicht dulden, daß man Leute entläßt, die, wie besonders Baky, ihre Pflicht gegen das Reich erfüllten.«¹⁸

c) *Die deutsche Naziregierung forderte nicht nur die erlassung der judenfeindlichen Verordnungen und anderer Rechtsnormen, sondern schrieb auch ihren Text vor. Ihre speziellen Polizeiorgane arbeiteten die Pläne der Deportierungen aus, ja begannen sie noch vor dem Erscheinen der Verordnungen des Sztójay-Regierung zu vollstrecken, kontrollierten ihre Durchführung unmittelbar an Ort und Stelle und sorgten für die erforderlichen Transportmittel.*

Man hat festgestellt, daß die Textierung der durch die Sztójay-Regierung erlassenen judenfeindlichen Verfügungen von den in das ungarische Innenministerium eingeteilten »SD-Sachverständigen« (Krumey und Hunsche) gelenkt wurde.¹⁹ Es wurde ferner geklärt, daß, obwohl die Verordnung des Ministerpräsidenten 1610/1944 über die Zwangswohnsitze der Verfolgten erst am 28. April 1944 erschien, die Deportierung aber in den zum Operationsgebiet erklärten und unter unmittelbarer Kontrolle der deutschen Militärkommandanten stehenden Bezirken schon viel früher — am 16. April — begann,²⁰ ja in Munkács am 18.

¹³ *Procès des Grands Criminels de Guerre*. D. 736, XXXV, p. 428.

¹⁴ KEMPNER-HAENSEL, a. a. O. p. 170.

¹⁵ C. A. MACARTNEY, *October fifteenth. A History of Modern Hungary*. Edinburgh University Press Bd. II, p. 250.

¹⁶ *The Ministries Case*. Vol. XIII, p. 497.

¹⁷ »Falls sich die Intentionen des Reichsverwesers verwirklichen, wird der Führer den Reichs bevollmächtigten sofort abberufen und wird die zur Verhinderung ähnlicher Fälle nötigen Maßnahmen treffen . . . Der Führer erwartet, daß die ungarische Regierung unverzüglich Maßnahmen gegen das Budapester Judentum treffe.« N. G. 2739.

¹⁸ MACARTNEY, a. a. O. Bd. II, p. 308, Anmerk. 4.

¹⁹ Die Anklageschrift gegen Krumey und Hunsche im Strafprozess vor dem Schwurgericht in Frankfurt/Main im Jahre 1964 zitiert die Telegrammmeldung Veesebmayers Nr. 129 vom 22. März 1944 mit folgendem Wortlaut: »Kontrolle Handhabung ungarischer Judengesetze dadurch sichergestellt, daß Sachberater des SD mit Staatssekretär im Innenministerium László Endre in dauernder persönlicher Fühlungnahme und bei Ausarbeitung und Durchführung und Verordnungen beratend mitwirkt.«

²⁰ Siehe VEESEBMAYERS Meldung vom 23. April 1944. N. G. 2233.; *The Ministries Case*. Vol. XIII, pp. 348-349.

April 1944 schon beendet war.

d) *Der Hauptnutznießer der unmenschlichen Verfügungen war die deutsche Faschistenregierung, für die sich an die Durchführung der Deportierungen »äußerst wichtige Staatsinteressen« knüpfen.*

In der letzten Epoche des Krieges suchte die Hitlerregierung den Mangel an Arbeitskräften in der deutschen Kriegsindustrie durch Zwangs- und Sklavenarbeit zu mildern. Hitler erklärte in einer Besprechung zu Berlin am 6. und 7. April 1944: »Sollten dort die Arbeitskräfte ebenfalls nicht zu stellen sein, so will der Führer persönlich sieht mit dem SS Reichsführer in Verbindung setzen und diesen veranlassen, aus Ungarn die erforderlichen etwa 100.000 Mann durch Bereitstellung entsprechender Judenkontingente aufzubringen.«²¹ Zur Sicherung des für die Deportierungen erforderlichen rollenden Materials der Eisenbahnen berief sich SS-Obergruppenführer Wolff auf den Befehl Hitlers, daß »bezüglich der Transportmittel die Armee — bei Vorhandensein exzeptionell wichtiger Staatsinteressen — nur dann das Vorrecht hat, wenn sie im Vormarsch ist«. Es ist also offenkundig, daß die deutsche Regierung die Deportierung des ungarischen Judentums für ein »exzeptionell wichtiges Staatsinteresse« hielt.

Alle diese Tatsachen, die sich mit einer ganzen Reihe von Amtsurkunden beweisen lassen, anerkannte auch schon das gegen die Hauptkriegsverbrecher vorgehende Nürnberger Internationale Militärgericht — also ein völkerrechtliches Forum —, als es Zeugen über die Deportierung des ungarischen Judentums verhörte.²² Im sog. Wilhelmstraße-Prozeß gründete das Nürnberger Militärgericht — das ebenfalls auf Grund des Völkerrechtes vorging — sein Urteil gegen Veessenmayer gerade auf diese Tatsache.

Die Handlungen jener ungarischer Staatsbürger, die nach dem Krieg vor das Volksgericht gestellt und verurteilt wurden, und die bei den Deportierungen und anderen Unmenschlichkeiten mitgewirkt hatten, waren letztlich nur Teilnehmer an der Tätigkeit der deutschen Besatzungsbehörden. Die ungarischen Kriegsverbrecher begangen ihre Delikte im Dienste einer fremden Macht, als derer Agenten. In seiner oben zitierten Erklärung hatte Veessenmayer offen dargelegt, daß keine Rede von der Entlassung jener Personen sein könne, die »ihre Pflicht gegen das Reich erfüllten«. Die Verfolgung des Judentums war ein grundlegendes Ziel der Politik des faschistischen Deutschland, ihre Durchführung war die Aufgabe des faschistisch-deutschen Staatsapparats und die fremden Staatsbürger, die sich daran beteiligten, waren sozusagen externe Organe des faschistischen Staatsapparats. Veessenmayer fungierte in Ungarn als der Generalbevollmächtigte der deutschen Regierung, war ein Beamter des deutschen Außenministeriums und befolgte dessen Anweisungen. Die Feststellung seiner persönlichen Schuld und seine Verurteilung im Wilhelmstraße-Prozeß — anderthalb Jahre nach Unterzeichnung des ungarischen Friedensvertrags — bedeutet die völkerrechtliche Feststellung der Verantwortung der deutschen Regierung für die in Ungarn nach dem 19. März 1944 begangenen, gegen die Menschlichkeit verstoßenden Delikte.

Die Verfolgten des Nazismus hatten in dem durch die Deutschen besetzten Ungarn dieselben Schädigungen zu erleiden wie die Verletzten, deren Heimat durch Krieg in die Gewalt der Hitlerregierung gelangte. Diese Handlungen waren ebenso Teile einer hitleristischen Verschwörung zur Organisierung der Herrschaft über fremde Völker, einer gegen die Bestimmungen des Völkerrechtes ausgeheckten und durchgeführten Eroberungspolitik, wie die Angriffskriege oder die gegen das Kriegsrecht verstoßenden Taten. Es kann keinem Zweifel unterliegen, daß die unmenschliche Behandlungsweise, die Verfolgung auf Grund der Rasse, Religion oder Weltanschauung, die die Hitlerregierung verschiedenen Schichten der Bevölkerung auf dem in ihre Gewalt gelangten Gebiet angedeihen ließ, gegen das Völkerrecht verstieß und daß die Verantwortlichkeit dafür das faschistische (Nazi-) Deutschland zu tragen habe. Die Beurteilung und Wiedergutmachung der durch die Verfolgungen erlittenen Schäden muß also ebenfalls auf Grund des Völkerrechtes erfolgen.

III.

Innerhalb der völkerrechtlichen Delikte machte die traditionelle Auffassung — anders als im inneren Recht der Staaten — keinen Unterschied und teilte sie nicht in privatrechtliche Delikte und strafrechtliche Delikte, also in die Kategorie der Straftaten. In der Beurteilung dieser Frage trat aber im Laufe der letzten Jahrzehnte eine wesentliche Änderung ein, indem schon vor dem zweiten Weltkrieg, besonders aber nach diesem, Versuche unternommen wurden, ein internationales Strafrecht im wahren Sinne des Wortes auszubilden, gewisse völkerrechtliche Delikte zu internationalen Verbrechen zu erklären, ohne daß aber diese Bestrebungen zu einem allgemein akzeptierten Ergebnis geführt hätten.²³

²¹ Siehe die Akten mit den Zeichen R-124 (USA und PS 3720) USA 220. und im and: *Eichmann in Ungarn*. Dokumente. Budapest, Pannonia, p. 93.

²² Siehe *Procès des Grands Criminels de guerre*. T. IX, p. 654; X, p. 425; XV, p. 443; XIX, pp. 540-541 und pp. 616 — 617.

²³ In der Literatur des internationalen Strafrechts ist vor allem auf die Werke von V. PELLA und H. DONNEDIEU DE VABRES zu verweisen. Beachtenswert sind auch TAYLER, *Die Nürnberger Prozesse*. Zürich, Europa V. 1950; A. I. POLTORAK, *Njurnbergski process*. Moskau, Isdatelstwo Nauka, 1966, p. 351. Aus der ungarischen Literatur I. SZABÓ, *A nürnbergi per és a nemzetközi büntető jog (Der Nürnberger Prozeß und das internationale Strafrecht)*. Budapest, Oficina, 1946, p. 49; P. SEBESTYÉN, *Az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények, az Egyesült Államok kölcsönös biztonsági törvényei és a nemzetközi jog (Delikte gegen den Frieden und die Sicherheit der*

Wir wollen uns diesmal nicht in die sehr komplizierte und vielumstrittene Problematik des internationalen Strafrechts vertiefen, um so weniger, als die Frage der Schadloshaltung der Verfolgten des Nazismus nicht in das Gebiet des internationalen Strafrechts fällt, wenn auch noch so viele Strafhandlungen ihr vorangingen bzw. das Problem der Entschädigung aufgeworfen haben. Die zur Ordnung dieses Problems berufenen Prinzipien und gewohnheitsrechtlichen Vorschriften sind keine neuen Normen des Völkerrechts, sondern bilden gerade im Gegenteil einem Teil der »klassischen«, allgemein anerkannten und akzeptierten Normen des Völkerrechts, in deren Hinsicht auch die Fachliteratur einen wesentlich einheitlichen Standpunkt einnimmt und die sich auf eine sehr reiche internationale Rechtspraxis stützen.

»Es ist ein Prinzip des Völkerrechtes und auch ein allgemeiner Begriff des Rechtes, daß jede Verletzung einer Verbindlichkeit die Pflicht zur Wiedergutmachung in sich trägt«, erklärte der Ständige Internationale Gerichtshof.²⁴ Auch die Pfleger der Wissenschaft des Völkerrechtes erklären übereinstimmend, daß die Subjekte des Völkerrechtes für die ihrerseits begangenen Rechtsverletzungen haften und verpflichtet sind, die für andere schädlichen Folgen ihrer völkerrechtswidrigen Handlungen abzuwehren, beziehungsweise für sie entsprechenden Schadenersatz zu leisten.

»Das deliktische Verhalten eines Staates zieht als Rechtsfolge die Pflicht der Wiedergutmachung nach sich und läßt auf Seiten des verletzten Staates einen entsprechenden Anspruch erwachsen. Pflicht und Anspruch ergeben sich unmittelbar und ohne weiteres aus dem Völkergewohnheitsrecht . . .«²⁵ Die Grundlage der Schadenersatzpflicht ist also das internationale Gewohnheitsrecht, das den rechtsverletzenden Staat verpflichtet, die verursachten Schäden zu vergüten. Kelsen irrt, wenn er behauptet, das Völkerrecht bestimme nicht die Art und das Ausmaß des Schadenersatzes, die sich nur durch ein partikulares Abkommen zwischen dem Verletzer und dem verletzten Staat regeln lassen. Denn die internationale Gerichtspraxis, aus der sich die gewohnheitsrechtlichen Normen mit der größten Sicherheit herauslesen lassen, bezeugt hinsichtlich des Schadenersatzes das Bestehen schon seit längerer Zeit auskristallisierter Normen.²⁶

Die völkerrechtliche Verantwortlichkeit der Staaten erstreckt sich auf die Abschaffung der Nachteile aus den begangenen Rechtsverletzungen, den Ersatz der moralischen und materiellen Schäden. Das Maß der Verantwortung für die Handlungen gleicher Art und Schwere ist kraft der Natur der Sache identisch, und daher ist auch die Schadenersatzpflicht die gleiche. »Das allgemeine Prinzip — erklärte der Ständige Internationale Gerichtshof in der Sache der Fabrik von Chorzow —, das aus dem Begriff der rechtswidrigen Handlungen an sich erwächst und daß sich aus der internationalen Praxis abzeichnet, lautet, daß der Schadenersatz nach Möglichkeit alle Folgen der rechtswidrigen Handlung auszuwetzen und den Zustand herzustellen hat, der vermutlich bestünde, wenn die erwähnte Handlung nicht begangen worden wäre.«²⁷

Die traditionelle — noch auf Grotius zurückgehende — Fachliteratur des Völkerrechtes nahm den Standpunkt ein, daß die Verletzung des Völkerrechtes nur dann zur Feststellung der Verantwortlichkeit des begehenden Staates führt, wenn seitens des Staates eine schuldhaftige Handlung oder Unterlassung vorliegt. *Qui in culpa non est, natura ad nihil tenetur* — erklärte Grotius. Von den Vertretern der neueren Richtungen stellen sich mehrere auf den Standpunkt der objektiven Haftung oder äusseren Meinungen, die auf einer Kombination der beiden Ansichten beruhen.²⁸

Die Analyse des Verschuldens beziehungsweise der objektiven Haftung kann aber hinsichtlich der hier untersuchten Frage ganz unterbleiben, da die Nazi-Verfolgungen nach einem durchdachten, einheitlichen Plan vollzogen wurden. Es handelte sich nicht um Unterlassungen oder Fahrlässigkeiten, sondern um dezidierte und offene Verletzungen des Völkerrechtes und der grundlegenden Prinzipien der verschiedenen Rechtssysteme; die Haftung Hitler-Deutschlands ist also auch nach dem strengsten Schuldprinzip zweifellos festzustellen. Diese Verantwortlichkeit wird nur verschärft durch den Umstand, daß die Nazi-Verfolgung, die verschiedenen unmenschlichen Maßnahmen, nicht die Aktionen einzelner sog. unverantwortlicher Elemente waren, sondern den Vollzug der Politik der damaligen deutschen Regierung bedeuteten, die auf die Unterjochung beziehungsweise auf die Ausrottung anderer Völker und Rassen gerichtet war.²⁹ Daher müssen wir uns nicht mit der Unterscheidung zwischen direkter und indirekter Verantwortlichkeit befassen, da es sich bei den Nazi-Verfolgungen ganz zweifellos um die unmittelbare Verantwortlichkeit Hitler-Deutschlands handelt, für die Tätigkeit seiner staatlichen Organe. Dabei ist zu betonen, daß der Staat nicht nur für die Tätigkeit seiner Vollzugsorgane haftet, sondern auch für die Handlungen seiner Gesetzgebung und seiner Gerichtsorgane, wenn diese völkerrechtswidrige interne Rechtsnormen erlassen, ja selbst

Menschheit, das Gesetz der Vereinigten Staaten über die wechselseitige Sicherheit und das Völkerrecht). Jogtudományi Közlöny, VIII, 1953, pp. 440-450.

²⁴ CPJI, Série A n. 17, p. 29.

²⁵ STRUPP-SCHLOCHAUER, *Wörterbuch des Völkerrechtes*, Berlin, Walter de Gruyter, Bd. I, p. 337.

²⁶ Siehe A. VERDROSS, *Völkerrecht*. Wien, Springer, 1955, p. 318.

²⁷ CPJI, Série A. n. 17, p. 47.

²⁸ Auf die Grundlage des Prinzips der objektiven Haftung stellen sich Anzilotti und Guggenheim, während Schoen und Strupp bei Handlungen das Prinzip der Erfolgshaftung, bei Unterlassungen das Schuldprinzip vertreten. Die traditionelle Tendenz — nach Grotius — scheint R. Ago zu verfechten.

²⁹ Eine andere Frage ist es, daß die unmittelbaren Vollstrecker dieser Handlungen auch persönlich verantwortlich sind und sich nicht auf höheren Befehl oder höhere Anweisung berufen können, da der rechtswidrige Charakter jedem normal fühlenden Menschen offenbar sein musste.

dafür, wenn sie interne Rechtsnormen erlassen, wegen derer »die Verwaltungsbehörden und Gerichte nicht imstande sind, völkerrechtsgemäss vorzugehen«.³⁰

Im allgemeinen sind die Geschädigten des völkerrechtlichen Delikts letztlich die Subjekte des Völkerrechts, also die Staaten. Das völkerrechtswidrige Verhalten eines Staates kann aber auch unmittelbar Privatpersonen berühren, und wie viele und wie schwer, wird nicht nur durch die alten Rechtsfälle sondern vor allem durch die Geschichte des Hitlerismus bezeugt. Es können also auch Privatpersonen fremder Staatsbürgerschaft die Geschädigten von völkerrechtswidrigen Handlungen sein, — bei Delikten gegen die Menschlichkeit z.B. handelt es sich immer um solche Fälle — die dementsprechend mit ihren Schadenersatzansprüchen vor den Behörden des zum Schadenersatz verpflichteten Staates auftreten können. Das völkerrechtswidrige Verhalten Nazi-Deutschlands berührte das Leben, die Freiheit und die Güter unzähliger Privatpersonen, die also ebenfalls individuell Anspruch auf Schadenersatz haben. Die Schadenersatzpflicht belastet — wie wir später detaillierter sehen werden — die Bundesrepublik Deutschland. Diese Verpflichtung hat die Bundesrepublik Deutschland in dem zu Bonn am 25. Mai 1952 geschlossenen »Vertrag zur Regelung aus Krieg und Besetzung entstandener Fragen«, im vierten Teil der sog. Bonner Übereinkommen, sowie in dem, dem Übereinkommen vom 10. September 1952 zwischen der Bundesrepublik Deutschland und den Staat Israel beigeschlossenen 1. Haager Protokoll ausdrücklich anerkannt. Selbstverständlich ist dazu, daß die Berechtigten ihre diesbezüglichen Ansprüche geltendmachen können, erforderlich, daß die innere Rechtsordnung des zum Schadenersatz verpflichteten Staates — also, wie oben erwähnt, der Bundesrepublik Deutschland — den Geschädigten die entsprechenden Möglichkeiten zur Anwendung rechtlicher Mittel bietet. Die Verfolgten des Nazismus belgischer, tschechischer, französischer, polnischer, ungarischer usw. Staatsbürgerschaft können also vom Staat, beziehungsweise von den Behörden mit Recht die Wiedergutmachung ihrer Schäden, ihre materielle und moralische Schadloshaltung von der Bundesrepublik Deutschland fordern, da sie in den vorerwähnten Vereinbarungen ihre Pflichten zur Wiedergutmachung der den Verfolgten des Nazismus durch das Deutsche Reich verursachten Schäden anerkannte.

IV.

Nach Feststellung der völkerrechtlichen Verantwortlichkeit Nazi-Deutschlands und nach Darstellung der allgemeinen Regeln über die Völkerrechtliche Verantwortlichkeit der Staaten haben wir vor allem die Frage zu untersuchen, wie sich nach Zusammenbruch des Dritten Reiches Hitlers die Schadloshaltung der Verfolgten des Nazismus gestaltete. Welche rechtliche Möglichkeiten bestanden und bestehen für die Verfolgten des Nazismus hinsichtlich ihrer Entschädigung? Die Unzahl der durch den Nazismus verfolgten Personen, die Unmenge der bei der Verfolgung begangenen Delikte, ihre spezifische Natur, ja darüber hinausgehend die Liquidierung des unsauberen Erbes der faschistischen Willkürherrschaft, ihrer juristischen Überreste, erforderten eine spezielle Regelung. Diese Regelung hätte es sichern sollen, daß die durch das Hitlerdeutschland verübten völkerrechtlichen Delikte wiedergutmacht werden und daß ihre Opfer eine entsprechende Entschädigung erhalten.

Nach der bedingungslosen Kapitulation Deutschlands erließen schon die Behörden der Besatzungsmächte Verfügungen, die die Rückgabe der den Verfolgten entzogenen Güter bezweckten. Diese Frage wurde später auch seitens der westdeutschen Bundesgesetzgebung geregelt. Außerdem erließen auch einzelne Länder der Bundesrepublik Deutschland Gesetze über die Wiedergutmachung der durch die Nazi-Delikte verursachten Schäden,³¹ und auch der Wirtschaftliche und Soziale Rat der Organisation der Vereinten Nationen befaßte sich mit der Lage der Personen, die die Konzentrationslager überlebt hatten und besonders jener, die den sogenannten pseudowissenschaftlichen — pseudoärztlichen — Versuchen unterworfen worden waren; der Rat erbrachte diesbezüglich nur Beschlüsse, deren Berücksichtigung auch die westdeutsche Regierung nicht verweigern konnte. In einem Regierungsbeschluß vom 25. Juli 1951 erklärte sie, daß sie den im Ausland lebenden Opfern der aus rassistischen-religiösen, weltanschaulichen Gründen oder wegen der politischen Überzeugung geschehenen Verfolgungen und Menschenversuchen wirksame Hilfe bieten werde.³²

Als die Besatzungsbehörden Westdeutschlands die Macht stufenweise den westdeutschen Behörden übergaben, nahm es die westdeutsche Regierung ihrerseits auf sich, die Bestimmungen zugunsten der Opfer der Nazismus auch weiterhin aufrechtzuerhalten. Am 26. Mai 1952 schlossen die Besatzungsmächte des Westens mit der Regierung der Bundesrepublik Deutschland eine Vereinbarung, in der die BRD die Verpflichtung zur Entschädigung der Verfolgten des Nazismus übernahm.

³⁰ VERDROSS, a. a. O. p. 305.

³¹ Siehe BLESSIN-WILDEN, *Bundesrückerstattungsgesetz*. Kommentar, München und Berlin 1958. C. H. Beck, pp. 369-538.

³² »Die Bundesregierung ist unter Berücksichtigung der vorliegenden moralischen Verpflichtung bereit, auch solchen, jetzt im Ausland lebenden, aus Gründen der Rasse, des Glaubens, der Weltanschauung oder der politischen Überzeugung verfolgten Opfern von Menschenversuchen, denen mangels der Wohnsitzvoraussetzungen oder wegen Ablaufs der Anmeldefrist ein Wiedergutmachungsanspruch auf Grund der in den Ländern des Bundesgebietes geltenden Entschädigungsgesetze nicht zusteht, in besonderen Notfällen eine wirksame Hilfe zuteil werden zu lassen.

Opfer von Menschenversuchen, denen aus anderen Gründen ein Wiedergutmachungsanspruch nicht zusteht, sollen von der Hilfe nicht ausgeschlossen sein, sofern ihnen unter gröblicher Mißachtung der Menschenrechte ein dauernder Gesundheitsschaden zugefügt worden ist.

(Dies war der Vertrag über die Regelung der Fragen, die sich aus dem Krieg und der Besetzung ergaben.) Der vierte Teil dieses Vertrages befaßt sich mit der Wiedergutmachung und trägt den Titel »Entschädigung für Opfer der nationalsozialistischen Verfolgung«.

Der einleitende Punkt dieses Teiles bringt zum Ausdruck, daß die Deutsche Bundesregierung ihre Verpflichtung zur Entschädigung jener Personen anerkennt, die wegen ihrer politischen Überzeugung, aus rassischen, religiösen oder weltanschaulichen Gründen verfolgt wurden und dadurch an Leben, Gesundheit, Freiheit oder Vermögen Schaden erlitten; sie erklärt, diesen Personen entsprechende Entschädigung zu gewähren.

Zu beachten ist die Verpflichtung im ersten Punkt des vierten Teiles der Vereinbarung, der folgendermaßen lautet:

»Die wirksame und beschleunigte Behandlung und Entscheidung über einschlägige Entschädigungsansprüche und ihre Befriedigung ohne Diskriminierung irgendwelcher Gruppen oder Klassen der verfolgten Personen sicherzustellen.«

Sehr wichtig in der Reihe der internationalen Verpflichtungen der Bundesrepublik Deutschland ist das Abkommen zwischen der Bundesrepublik und dem Staate Israel vom 10. September 1952. Das Haager Protokoll 1, das die Beilage dieses Abkommens bildet, erklärt im Punkte 18: »Innerhalb und außerhalb der Bundesrepublik lebende Berechtigte werden entschädigungsrechtlich gleich behandelt.«

Die Bundesrepublik Deutschland anerkannte also, daß sie, in Folge der im Sinne der Normen des Völkerrechts ihr obliegenden Verantwortlichkeit, verpflichtet ist, die Opfer der rechtswidrigen Handlungen zu entschädigen. Die Regierung der Bundesrepublik Deutschland verpflichtete sich auch in ihren Abkommen mit den westlichen Besatzungsmächten und mit dem Staat Israel, die Entschädigung beschleunigt, wirksam und ohne jede Diskriminierung zu vollziehen.

Wenn wir aber die Entschädigungsgesetze der Bundesrepublik Deutschland und das bisherige Verhalten ihrer Behörden bezüglich der Wiedergutmachungspflicht eingehender untersuchen, kommen wir sofort zu der Feststellung, daß die Regierung der Bundesrepublik Deutschland ihrer Schadenersatzpflicht nur zum Teil oder überhaupt nicht nachkam und daß sie unter den Verfolgten nachteilige Diskriminierungen vornahm.

Nach vielen Detailregelungen über die Schadloshaltung der Verfolgten des Nazismus³³ verabschiedete die Westdeutsche Gesetzgebung am 18. September 1952 ein Ergänzungsgesetz über die Entschädigung der Opfer der nationalsozialistischen Verfolgung, das am 10. August 1955 und dann nochmals am 29. Juni 1956 abgeändert und an diesem Tage in einheitlicher Fassung wieder promulgiert wurde.

Laut Artikel 1 des Bundesentschädigungsgesetzes (BEG) vom 29. Juni 1956 hat als Opfer der Naziverfolgung der zu gelten, der wegen der politischen Einstellung der nationalsozialistischen Zwangsmaßnahmen aus rassischen, religiösen, weltanschaulichen Gründen verfolgt wurde und dadurch an Leben, Körper, Gesundheit, Freiheit, Eigentum, Vermögen, Beruf oder wirtschaftlichem Fortkommen Schaden erlitt.

Dieses Entschädigungsgesetz hat aber nicht allgemeine Geltung, bezieht sich nicht auf die Verfolgten im allgemeinen, sondern nur auf die Entschädigung der deutschen Verfolgten des Nazismus, beziehungsweise auf die Entschädigung jener Verfolgten, die mit Deutschland territorial in Verbindung stehen oder standen.

Die im Bundesentschädigungsgesetz bezeichneten Anspruchsberechtigten sind also zahlenmäßig nur ein Teil der Verfolgten des Nazismus, da sich ja die Macht der faschistischen Regierung Deutschlands im Laufe des Krieges weit über die Grenzen des Jahres 1937 hinaus erstreckte und der Großteil ihrer Opfer in keiner territorialen Verbindung mit dem Vorkriegsdeutschland stand, sondern sich aus den Staatsbürgern anderer Staaten Europas zusammensetzte. Darum traten im Jahre der Erlassung des Bundesentschädigungsgesetzes, 1956, acht Staaten Europas (Belgien, Dänemark, Frankreich, Griechenland, Großbritannien, Luxemburg, Holland, Norwegen) mit Wünschen an die Bundesregierung heran, die Entschädigung jener Verfolgten zu regeln, die nicht den im Gesetz vorgeschriebenen Wohnsitz oder Aufenthaltsort hatten. (Später meldeten noch einige ebenfalls kapitalistische Staaten Europas ähnliche Wünsche an.) Die Bundesregierung ließ sich »nach eingehender Prüfung« und »im Bewußtsein der menschlichen Bedeutung der Frage«³⁴ in Verhandlungen mit den genannten Staaten ein und schloß mehrere Vereinbarungen über die Entschädigung der Verfolgten des Nazismus, die sich je nach der Zahl der dort lebenden Verfolgten auf die Auszahlung bedeutender Entschädigungen bezogen, — bei Frankreich z.B. auf 400 Millionen Westmark.³⁵

Die in den Verträgen bestimmten Entschädigungsbeträge gelten zugunsten jener Fremden (französischen, belgischen, dänischen usw.) Staatsbürger, die aus rassischen, religiösen oder weltanschaulichen Gründen nationalsozialistischen Verfolgungen ausgesetzt waren und die durch die Verfolgung an Freiheit oder Gesundheit Schäden erlitten hatten, ferner

³³ BLESSIN-WILDEN, *Bundesentschädigungsgesetze*. Kommentar. 2. Auflage. München und Berlin, C. H. Beck, 1957. S. 1175 ff.

³⁴ Siehe die Begründung zum internationalen Abkommen vom 2. Juni 1957 zwischen der BRD und der Republik Italien über die Schadloshaltung der Verfolgten des Nazismus. Deutscher Bundestag 4. Wahlperiode. Drucksache TV/438, Bonn, 30. 5. 1962.

³⁵ Die Regierung der BRD schloß über die Schadloshaltung der Verfolgten des Nazismus folgende Abkommen: mit Luxemburg am 11. Juli 1959 über 18 Millionen, mit Norwegen am 7. August 1958 über 60 Millionen, mit Dänemark am 24. August 1959 über 16 Millionen, mit Griechenland am 18. März 1960 über 115 Millionen, mit Holland am 8. Juli 1960 über 280 Millionen, mit Belgien am 28. September 1960 über 80 Millionen, mit der Schweiz am 29. Juni 1961 über 10 Millionen, mit Frankreich am 15. Juli 1961 über 400 Millionen, mit Italien am 2. Juli 1961 über 400 Millionen, mit Österreich am 27. November 1961 über 95 Millionen Westmark und mit Grossbritannien am 9. Juni 1964 über 1 Million englische Pfund, die als Entschädigung auszubezahlen waren.

zugunsten der Angehörigen der Todesopfer dieser Verfolgungen. Durch diese Verträge werden die auf Grund der deutschen Entschädigungsgesetze bestehenden Rechte der Staatsbürger der Vertragsparteien nicht berührt.

Die durch die Regierung der Bundesrepublik Deutschland geschlossenen, oben erwähnten Abkommen beweisen also schon selbst, daß sich das Bundesentschädigungsgesetz vom 29. Juni 1956 nur auf einem geringen Teil der zu Zeit des Nazismus tatsächlich verfolgten oder geschädigten Personen bezieht und daß daher weitere Rechtsnormen und Maßnahmen erforderlich waren beziehungsweise sind, die auch die breiten Kreise der im Gesetz nicht berücksichtigten Verfolgten umfassen. Völlig unregelt ist nämlich die Entschädigung der in den Staaten Mittel- und Osteuropas verfolgten Personen, trotz der allbekanntesten Tatsache, daß die Zahl der Verfolgten und der Opfer in den Ländern Mittel- und Osteuropas bedeutend größer war als in Westeuropa.

Dieser Umstand veranlaßt uns, mit Nachdruck darauf hinzuweisen, daß schon das Bundesentschädigungsgesetz vom Jahre 1956 den Kreis der Anspruchsberechtigten hinsichtlich der Staatsbürger der Länder Mittel- und Osteuropas weiter einschränkte, ja praktisch völlig ausschloß. Der erste Absatz des § 4 des Gesetzes erklärt nämlich in Punkt 1/c den für anspruchsberechtigt, der vor dem 31. Dezember 1952 ausgewandert war, deportiert oder ausgewiesen wurde, und der seinen letzten Wohnsitz oder ständigen Aufenthaltsort auf einem Gebiet hatte, das am 31. Dezember 1937 zum Deutschen Reich gehörte, außer wenn er im Zeitpunkt der Beurteilung des Anspruchs den Wohnsitz oder ständigen Aufenthaltsort auf einem Gebiete hat, mit dessen Regierung die Bundesrepublik Deutschland in keiner diplomatischen Beziehung steht.

Diese Bestimmung enthält also eine nachteilige Unterscheidung — Diskriminierung — gegen jene Gruppen der ehemals Verfolgten, die in Staaten leben, welche mit der Bundesrepublik Deutschland in keiner diplomatischen Beziehung stehen. Die Anwendung solcher diskriminierenden Bestimmungen steht in Widerspruch zu den oben erwähnten völkerrechtlichen Vereinbarungen der Bundesrepublik Deutschland. Der § 239 des Gesetzes ermächtigt die Regierung allerdings, mit Personengruppen der Opfer, der Geschädigten der Naziverfolgung, die in keiner räumlichen Beziehung zum Geltungsbereich des Gesetzes stehen, Globalregelungen auf Grund der Billigkeit zu treffen.³⁶ Der Paragraph bezweckt die Möglichkeit der Entschädigung auch jenen Gruppen zu bieten, die in Ländern leben, welche in keinen diplomatischen Beziehungen zur Bundesrepublik Deutschland stehen, doch ist die Verwirklichung dieser Verfügung dem Ermessen der Bundesregierung anheimgestellt, wodurch sich unbeschränkte Möglichkeiten zu weiteren Diskriminierungen ergeben.

Gleichfalls nach mehreren Teilregelungen erschien am 18. Juli 1957 das Bundesrückerstattungsgesetz (BRÜG). Dieses Gesetz enthält aber ebenfalls nachteilige Diskriminierungen gegen jene Verfolgte des Nazismus, die in Ländern ohne diplomatische Beziehungen zur BRD leben. Denn der § 45 des Rückerstattungsgesetzes macht im Absatz 1 die Auszahlung der Schadenersatzsummen davon abhängig, ob die Bundesregierung mit dem Staat des Wohnsitzes beziehungsweise des Aufenthaltsortes des Anspruchsberechtigten diplomatische Beziehungen unterhält.³⁷ Der zweite Absatz des selben Paragraphen ermöglicht es der Bundesregierung ebenfalls, Ausnahmen von dieser Bestimmung zu machen,³⁸ das heißt einzelne Länder vom Standpunkt der Wiedergutmachung so zu behandeln, als ob sie in diplomatischen Beziehungen zu ihr stünden, die Verwirklichung ist aber auch hier dem Ermessen der Bundesrepublik überlassen, in ihren diskretionalen Wirkungskreis verwiesen.

Das Rückerstattungsgesetz der Bundesrepublik Deutschland steht auch infolge der Anwendung der diplomatischen Klausel — ebenso, wie das Bundesentschädigungsgesetz — in Widerspruch mit ihrer allgemeinen Verpflichtung zur Schadloshaltung der Verfolgten des Nazismus und widerspricht auch der Verfassung der Bundesrepublik. Die Bundesverfassung erklärt nämlich in § 3, Absatz 1, die Gleichheit aller vor dem Gesetze und in Absatz 2, man dürfe niemanden wegen seines Geschlechtes, seiner Abstammung, Rasse, Sprache, Heimat, Religion, religiöser oder politischer Überzeugung benachteiligen. Die sog. Wohnsitztheorie und die damit verbundene Anwendung der diplomatischen Klausel bedeutet jedoch nichts anderes als die Diskriminierung einzelner Gruppen der Verfolgten des Nazismus, und zwar wegen ihrer Heimat. Das von deutscher Seite vorgebrachte Gegenargument, daß der aus der Verweigerung der Auszahlung des Schadenersatzes entstehende Nachteil den Anspruchsberechtigten nicht wegen seiner Heimat sondern darum treffe, weil die Regierung der Bundesrepublik mit dem Staat seines Wohnsitzes keine diplomatischen Beziehungen unterhält,³⁹ ist nicht stichhaltig, da die Grundlage der Diskriminierung wesentlich dennoch der Staat des Anspruchsberechtigten bildet, weil sich die Menschen regelmäßig in dem Staat aufhalten,

³⁶ »Die Bundesregierung wird ermächtigt, mit Personengruppen, deren Schädigung auf die Verfolgungsgründe des § 1 zurückzuführen ist, die aber keine räumliche Beziehung zum Geltungsbereich dieses Gesetzes haben, und auch nicht nach §§ 149 bis 166 anspruchsberechtigt sind, Globalregelungen über die Gewährung von Leistungen im Wege des Härteausgleichs zu treffen. Der achte und neunte Abschnitt dieses Gesetzes finden keine Anwendung.«

³⁷ »Ansprüche nach diesem Gesetz werden nicht befriedigt, solange der Berechtigte seinen Wohnsitz oder dauernden Aufenthalt in Gebieten hat, mit deren Regierungen die Bundesrepublik Deutschland keine diplomatischen Beziehungen unterhält.«

³⁸ »Die Bundesregierung kann bestimmen, welche Staaten, mit deren Regierungen die Bundesrepublik Deutschland keine diplomatische Beziehungen unterhält, behandelt werden, als ob mit ihnen diplomatische Beziehungen unterhalten würden.«

³⁹ Siehe BLESSIN-WILDEN, *Bundesrückerstattungsgesetz*. S. 303.

dem sie als Staatsbürger angehören, also die Diskriminierung wegen ihrer Heimat erleiden.⁴⁰ Auch das Argument ist nicht annehmbar, daß es sich nicht um eine Abweisung des Schadenersatzanspruchs sondern nur um eine Suspendierung der Auszahlung handle, bis zu dem Zeitpunkt, da zwischen dem Staat des Aufenthaltsortes des Anspruchsberechtigten und der Bundesregierung die diplomatische Verbindung hergestellt wird. Denn die Suspendierung der Auszahlung der Schadenersatzsummen auf ungewisse Frist kann für die alten und kranken Verfolgten — und ihre Mehrzahl fällt in diese Kategorie — den endgültigen Verlust des Schadenersatzes bedeuten; außerdem handelt es sich hier um solche Suspensivbedingungen, deren Eintritt die einzelnen Anspruchsberechtigten weder fördern noch beeinflussen können.

Hinsichtlich der sog. diplomatischen Klausel müssen wir feststellen, daß die Tatsache, daß zwischen der BRD und der Mehrheit der sozialistischen Staaten bis zum heutigen Tage keine regulären diplomatischen Beziehungen bestehen, nicht auf das abweisende Verhalten der sozialistischen Staaten zurückzuführen ist, sondern auf die Bonner Regierung. Denn die sozialistischen Staaten sind ihrerseits bereit, ihre Beziehungen zur Bundesrepublik Deutschland zu normalisieren.

Diese Frage überschreitet allerdings schon das Problem der Schadloshaltung der Verfolgten des Nazismus, doch müssen wir jedenfalls feststellen, daß sich die Behörden der BRD bei der Verweigerung der Schadenersatzes an die in Ungarn lebenden Verfolgten des Nazismus mit der diplomatischen Klausel auf ein Hindernis berufen, das sie selbst hervorgerufen haben. Die Verweigerung der Erfüllung der Schadenersatzpflicht auf dieser Grundlage verstößt offenkundig gegen das Völkerrecht und gegen das Prinzip der gutgläubigen Erfüllung der Verpflichtungen.⁴¹ Darum kann kein Grund dafür bestehen und besteht auch kein Grund dafür, daß sich die Regierung der Bundesrepublik Deutschland der Erfüllung ihrer bestehenden völkerrechtlichen Verpflichtungen entziehe.

Trotzdem enthält die neuere westdeutsche Gesetzgebung, die Novelle zum Bundesrückerstattungsgesetz vom 2. Oktober 1964, unverändert die sog. diplomatische Klausel. Es wird zwar der Kreis der anmeldbaren Schadenersatzansprüche erweitert, es werden neue Termine bestimmt, aber die diskriminierenden Bestimmungen des oben behandelten BRÜG bleiben aufrecht.⁴²

Die zweite, vom 14. September 1965 datierte Novelle zum Bundesentschädigungsgesetz, das sog. BEG-Schlußgesetz, enthält in Punkt 4 zwar nicht die oben zitierte diplomatische Beschränkung, doch wurde in den Text des Gesetzes ein neuer § 238/a eingefügt, der folgendermaßen lautet: »Anspruch auf Entschädigung nach diesem Gesetz besteht nur, wenn der Berechtigte im Zeitpunkt der Entscheidung seinen Wohnsitz oder dauernden Aufenthalt in Staaten hat, mit denen die Bundesrepublik Deutschland bei Inkrafttreten dieses Gesetzes oder am 1. Januar 1963 diplomatische Beziehungen unterhalten hat. Bei juristischen Personen, Anstalten oder Personenvereinigungen oder deren Rechts- oder Zwecknachfolger tritt an die Stelle des Wohnsitzes der Sitz und an Stelle des dauernden Aufenthaltes der Ort der Verwaltung.«⁴³

Diese Bestimmung enthält strengere Beschränkungen als die vorerwähnten, da auch die Herstellung der diplomatischen Beziehungen in einem späteren Zeitpunkt den Berechtigten die Erfüllung des Schadenersatzanspruches nicht sichern kann. Gleichzeitig enthält der Absatz 3 des Paragraphen die im § 45, Abs. 2 des ursprünglichen Bundesrückerstattungsgesetzes gefaßte Bestimmung, daß die Bundesregierung bestimmen kann, welche Staaten, mit denen die Bundesrepublik in dem in Abs. 1 genannten Zeitpunkt keine diplomatischen Beziehungen unterhielt, so zu betrachten sind, als ob diplomatische Beziehungen mit ihnen bestanden hätten. Dies macht das Bestreben der Bundesregierung offenbar, den Schadenersatz an die Verfolgten aus dem Kreis der rechtlichen Verpflichtungen auszuschalten, von nicht damit zusammenhängenden Erwägungen abhängig zu machen, und die Leiden der Verfolgten zu politischen Manövern, zu diplomatischem Feilschen auszunützen.

Aus den obigen Ausführungen geht klar hervor, daß die Regierung der Bundesrepublik Deutschland die Verpflichtungen nicht entsprechend erfüllt, die ihr, als dem zur Wiedergutmachung der durch die Regierung des Hitlerschen Dritten Reiches verursachten völkerrechtlichen Rechtsverletzungen verpflichteten Staat, auf dem Gebiet der Entschädigung der Verfolgten der Nazismus erwachsen, nämlich die Verfolgten wirksam und beschleunigt, ohne jede nachteilige Diskriminierung, zu

⁴⁰ Die Entscheidung des Deutschen Bundesverfassungsgerichtshofs (BVerfG.v. 27.6.61 — I.BvI.17/58/1 BvI.20/58) erklärt zwar die diplomatische Klausel im Bundesentschädigungsgesetz nicht ausgesprochen für verfassungswidrig, doch erklärt sie die Verfassungswidrigkeit bezüglich der verschiedenen Stichtage, die als Vorbedingung der Anerkennung der diesbezüglichen Schadenersatzansprüche gelten, indem sie erklärt, daß sie für einzelne Gruppen von Auswanderern aus den Gebiete der BDR unstatthafte Diskriminierungen bedeuten.

⁴¹ Das Statut der UNO enthält nur die Feststellung und die neue Formulierung eines völkerrechtlich allgemein anerkannten Prinzips, als es im zweiten Abschnitt des zweiten Artikels erklärt: »Um die aus der Mitgliedschaft entstehenden Rechte und Vorteile für alle zu sichern, sind alle Mitglieder der Organisation verpflichtet, die in diesem Statut übernommenen Verpflichtungen gutgläubig zu erfüllen.« Das Prinzip der gutgläubigen Erfüllung der völkerrechtlichen Verpflichtungen bezieht sich nicht nur auf die Mitglieder der UNO, sondern auf alle Staaten, auf alle Subjekte des Völkerrechts.

⁴² Eine diskriminierende Tendenz äussert sich z.B. in der Durchführungsverordnung zum Bundesrückerstattungsgesetz vom 14. Mai 1969, deren §§ 1 — 3 vom Schadenersatz für die in den von Deutschen besetzten westlichen Staaten entzogenen Wohnungseinrichtungen, die §§ 4 — 6 vom Schadenersatz für die in den besetzten oder einverleibten Gebieten entzogenen Schmuckstücke und Edelmetallgegenstände handeln. In diesem Gesetz ist unter den besetzten Gebieten Ungarn nicht aufgezählt, obwohl es keinem Zweifel unterliegt — wie wir es im II. Teil dieser Abhandlung auf Grund offizieller Dokumente ausgeführt haben —, daß das Land vom 19. März 1944 bis zu seiner Befreiung unter deutscher Militärbesetzung stand.

⁴³ Bundesgesetzblatt, Teil I, 1965, no. 52, 1333 p.

entschädigen.

Wir konnten sehen, daß die Bundesregierung, entgegen ihren übernommenen Verpflichtungen zwischen den Verfolgten diskriminierte, je nach dem Staat, in dem sie wohnten, bzw. dem sie als Staatsbürger angehörten. Dies bezeugen auch die zur Regelung der Entschädigung der Verfolgten erlassenen Rechtsnormen. Obzwar diese Rechtsnormen die Möglichkeit bieten, das Hauptmittel der Diskriminierung, die sog. diplomatische Klausel, außer acht zu lassen, verweisen sie dies in den diskretionären Wirkungskreis der Bundesregierung. Die Praxis der Bundesregierung macht wieder zu Lasten der in Ungarn lebenden Anspruchsberechtigten nachteilige Diskriminierungen. Dieses Verhalten der Bundesregierung steht in Widerspruch zu den allgemein anerkannten Regeln des internationalen Gewohnheitsrechtes, ebenso wie mit einzelnen Bestimmungen der mit der Bundesrepublik Deutschland geschlossenen völkerrechtlichen Verträge. Die Bundesrepublik bzw. ihre Organe machten auf Grund der gesetzlichen Ermächtigung manchmal Ausnahmen von der Anwendung der diplomatischen Klausel. Das unkonsequente Verhalten der westdeutschen Behörden ist die Folge der rechtlichen Unhaltbarkeit des auf die diplomatische Klausel gegründeten Standpunktes, sowie dessen, daß die Regierung der Deutschen Bundesrepublik die Frage der Entschädigung der Verfolgten mit politischen Problemen verbindet, die nicht mit ihr zusammenhängen.

*

Mit diesen Ausführungen haben wir die völkerrechtlichen Fragen über die Schadloshaltung der Verfolgten des Nazismus in Ungarn naturgemäß keineswegs erschöpft, deren völlige Klärung im Rahmen einer kurzen Abhandlung auch nicht möglich gewesen wäre. Unsere bisherigen Feststellungen sind nur eine Skizze des Problemkreises, auf dessen einzelne Punkte, deren detailliertere Ausführung, wir vielleicht in naher Zukunft noch zurückkehren werden.

Some Issues of International Law Concerning the Compensation of the Victims of Nazism in Hungary

During the closing phase of World War II, but all along the war, the authorities of Nazi Germany committed a series of international delicts. Among these delicts we must count the persecution of people on the basis of their race, religion or their opinions. The Nazi Germany bears the responsibility for these acts that are against international law.

Hungary was militarily occupied by Germany on 19 March 1944. Persecutions followed that left several hundred of thousands victims. These persecutions were ordered by the German government — that exercised the supreme power in Hungary — with the direct participation of German organs. Hence, it is the German government that is responsible for these acts, similar to the acts committed in countries that were in war with Germany.

All violations of the norms of international law bear an obligation of repair. As such, Germany is obliged — according to the general principles of the current international law — to compensate the victims of its acts contrary to the international law. The government of the Federal Republic of Germany obliged itself in several international agreements to provide a rapid and efficient compensation and not to discriminate against any group of victims.

However, the government of the Federal Republic of Germany did not execute its committed obligations in the sense that some paragraphs of the law — referred to by the different authorities of West-Germany — discriminate among the victims on the basis of residence: all victims are excluded from compensation that have their residence in a state that does not maintain diplomatic relations with the Federal Republic of Germany. The law provides the federal government with the possibility to omit the application of this clause — at its own discretion.

Quelques questions de droit international relatives au dédommagement des victimes du nazisme en Hongrie

Dans les temps précédant immédiatement la deuxième guerre mondiale et surtout pendant la guerre, les autorités de l'Allemagne hitlérienne ont commis toute une série de délits internationaux. Parmi ces délits il faut compter également la persécution des hommes à cause de leur race, de leur religion ou de leurs opinions. La responsabilité de ces actes contraires au droit international incombe à l'Allemagne hitlérienne.

Le 19 mars 1944 la Hongrie a été occupée par des troupes allemandes et les persécutions consécutives, dont les victimes se comptent par plusieurs centaines de mille, ont été exécutés par ordre du gouvernement allemand, ayant exercé de fait le pouvoir suprême en Hongrie et avec la participation directes d'organes allemands. C'est donc le gouvernement allemand, qui doit réputer responsable, conformément au droit international, de ces actes, comme il l'était des persécutions dans les territoires provisoirement occupés des Etats qui se trouvaient en état de guerre avec l'Allemagne.

Toute violation des normes du droit international comporte une obligation de réparer. Aussi l'Allemagne, conformément aux principes généraux du droit international coutumier est-elle obligée de dédommager convenablement les victimes de ses actes contraires au droit international. Le gouvernement de la République Fédérale Allemande s'est obligé dans plusieurs conventions internationales de fournir un

dédommagement rapide et efficace et de n'appliquer aucune discrimination désavantageuse à certaines catégories des victimes des persécutions.

Or, le gouvernement de la République Fédérale Allemande n'a pas exécuté ces obligations qu'il a assumées en ce sens et les règles de droit internes adoptées au sujet des dédommagements et les mesures prises par différentes autorités de l'Allemagne occidentale appliquent une discrimination au préjudice des victimes des persécutions domiciliées ou qui séjournent d'une façon permanente dans un Etat, avec lequel le gouvernement de la République Fédérale Allemande n'entretient pas des relations diplomatiques. Les règles de droit remettent à l'appréciation discrétionnaire du gouvernement fédéral la possibilité d'omettre l'application de cette clause.

Некоторые международно-правовые вопросы материального возмещения, предоставляемого венгерским гражданам, преследовавшимся фашизмом

Власти гитлеровской Германии в период, непосредственно предшествовавший второй мировой войне и особенно во время войны совершили целый ряд международных деликтов. Сюда входило и преследование людей по расовой причине, по причинам религиозной принадлежности и мировоззрения и. т. д. За совершение этих действий, противоречащих международному праву ответственность падает на гитлеровскую Германию.

Венгрия 19 марта 1944 года была оккупирована войсками гитлеровской Германии и преследования, последующие за этим, которые имели несколько сотен тысяч жертв, осуществляли по приказу германского правительства, осуществляющего действительную власть в Венгрии, при непосредственном участии немецких органов. За эти действия таким же образом несет международно-правовую ответственность германское правительство как за те преследования, которые имели место на временно оккупированной территории государств, находившихся в состоянии войны с Германией.

Любое нарушение международного права содержит в себе обязательство репарации. Германия обязана возместить у ерб жертвам своих действий, противоречащих международному праву по общим принципам международного обычного права. Правительство Германской Федеративной Республики принимало на себя в нескольких международных соглашениях, что возмещение ущерба будет быстрым, эффективным и не будет применять никаких неблагоприятных дискриминационных мер в отношении отдельных групп преследуемых.

Но правительство Германской Федеративной Республики не выполнило это свое обязательство и как законодательные акты о возмещении ущерба внутри страны, так и действия различных западно-германских властей применяют дискриминацию в отношении бывших преследуемых лиц, проживающих в социалистических странах, в том числе и в Венгерской Народной Республике. Главным средством дискриминации является так называемая дипломатическая клаузула, согласно которой не могут получить возмещение ущерба те преследуемые, которые проживают или находятся с постоянным местом жительства в таких государствах, с которыми правительство Федеративной Республики Германии не находится в дипломатическом отношении. Законодательные акты обход этой клаузулы закрепляют в дискрециональной компетенции федеративного правительства.

